

Integrasjon eller autonomi?

Som ved andre nye og flerfaglige forskningstema ble det i 1970-årene diskutert hvordan kvinneforskningen burde organiseres og institusjonaliseres. Valget stod mellom såkalt «mainstreaming», det vil si å innlemme kvinneforskningen i eksisterende fagområder, eller å organisere den i egne forskningsenheter. I USA fantes Women's Studies Centre ved universitetene fra tidlig i 1970-årene. Den amerikanske modellen ble spredd til flere land, etter hvert også til Skandinavia.²⁰ Fra slutten av 1970-årene opprettet Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) forskningsprogrammer for kvinneforskning, og midt på 1980-tallet delfinansierte det kvinneforskningssentra ved norske universiteter. Målet var å styrke kvinneforskningen og rekruttere flere kvinner til forskning og høyere utdanning.

Universitetet i Oslo opprettet Senter for kvinneforskning høsten 1986, og Universitetet i Trondheim i 1989.²¹ Dette skjedde altså en god stund etter SV-fakultetets Senter for kvinneforskning fra 1978. I juni 1985 la en komité oppnevnt av dette fakultet fram innstilling om kvinneforskningens plass ved fakultetet, og om mulig felles senter med HF-fakultetet. Komiteen, ledet av sosiologen Tornes, konkluderte med at SV-fakultetet fortsatt burde ha eget kvinneforskningssenter og samarbeide med HFs senter om temaseminarer, forskningsseminarer og forskningsprosjekter.²² Fakultetet sluttet seg til anbefalingen. Selv om SV-fakultetet hadde et livskraftig kvinneforskningssentrum, forvitret selve senter-idéen. Stillingshjemler og administrativ støtte var utilstrekkelig, og egnede lokaler for senterdrift kom heller ikke på plass. I 1992 besluttet SV-fakultetet å legge ned senteret og heller lyse ut en stipendiatstilling øremerket samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Slik gikk SV-fakultetet inn for å styrke kvinneforskningen i grunnmiljøene heller enn å følge opp det tidligere vedtaket om eget kvinneforskningssenter.²³

²⁰ Lykke 2008: 21–22.

²¹ Halsaa 2006b: 108–120, Halsaa 2011.

²² *Kvinneforskningens plass ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet* (juni 1985). Oppstart av SV-senter: 24. september 1985. Se: Hist.fil. fak. Arkivdel A. Humanistisk kvinneforskning. Protokoller 1998 og ymse fra Senteret.

²³ Kollegiet tok saken om senteret til etterretning. Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Sak 99/1991. Fak. råd 5.11-91 og SV-fakultetets brev 3. juni 1992 til Kollegiet.

I februar 1984 oppnevnte HF-fakultetet en komité til å vurdere spørsmålet om et eget programområde for humanistisk kvinneforskning. Lundgren var komitéleder, og Blom var blant medlemmene. Spørsmålet om felles senter med SV var ikke tema. Komiteen la 25. mai 1984 fram sin rapport som anbefalte opprettelse av Senter for humanistisk kvinneforskning. HF-fakultetet sluttet seg til forslaget. En viktig faktor var at NAVF påtok seg ansvar for å lønne senterets tilsatte i en treårsperiode – daglig leder, forskningsleder, vit.ass. og kontormedarbeider i halv stilling. Deretter skulle HF-fakultetet/UiB ta over driften.²⁴ Senter for humanistisk kvinneforskning eksisterte til Senter for kvinne- og kjønnsforskning (SKOK) ble etablert i 1998.

Senter for humanistisk kvinneforskning kom i gang 1. august 1985. Blom ble første styreleder. Litteraturviteren Moi ble forskningsleder og Lundgren daglig leder, som både administrerte og bidro i senterets forsknings- og undervisningsoppgaver. Som Fredrik Thue skriver i *Universitetet i Bergens historie* fra 1996, hadde de to markante forskerne Moi og Lundgren svært ulik tilnærming til kvinneforskningen. Moi var tekstteoretisk orientert. Lundgren, som hadde hovedfag og doktorgrad i faget kristendom, var historisk-sosiologisk orientert. Det var et lite forskningsmiljø, og Thue vektlegger uklarerheter i rolleforståelser mellom de to lederne. Det utviklet seg et dårlig samarbeidsklima og store konflikter. Moi sa opp etter bare to år og flyttet til USA, der hun senere ble professor ved Rutgers universitet i New Jersey. Lundgren flyttet på slutten av 1980-tallet til Sverige, der hun fortsatte sin kvinneforskningskarriere.²⁵ Senteret ble svekket i kjølvannet av kontroverser og oppbrudd, og ble ikke styrket med flere stillinger og ressurser ellers. Lisbeth Mikaelsson og andre som ledet senteret, fikk krevende utfordringer med «å holde skuta flytende».²⁶ I tillegg til å arrangere konferanser og seminarer i humanistisk kvinneforskning arbeidet de med individuelle forskningsprosjekter, for det meste knyttet til empirisk,

24 Der var vanlig praksis for NAVF-senter på den tida at institusjonen tok over ansvar for finansiering etter en viss periode. Humanistisk kvinneforskning har fått senter i Bergen. *Hubro* UiB-magasin, 25. august 1985.

25 Forskningen ved Senter for humanistisk kvinneforskning i denne fasen er omtalt av Thue 1996: 562–564.

26 Sst.: 564.

religionshistorisk og historisk kvinneforskning. Det resulterte etter hvert i tre doktorgrader.²⁷

Fra kvinneforskning til kjønnsforskning

Slutten av 1980-tallet og -90-tallet markerer et viktig skille i den norske kvinneforskningen.²⁸ Fagfeltet endret som nevnt navn, først til kvinne- og kjønnsforskning, deretter til kjønnsforskning. Det var uttrykk for at det overveiende empiriske synliggjørings- og frigjøringsprosjekt var kommet i skyggen av prosjekter som handlet om feministisk vitenskapskritikk og teoriutvikling. Kjønnsforskningens overordnede program og uttalte ambisjon var å problematisere stereotype og normdannende forståelser av kjønn.²⁹ Forskning som var inspirert av poststrukturalistisk teori og problemstillinger, gjerne med diskursanalyse som metodisk grep, vokste i omfang. Med denne vendingen ble vektleggingen av teoriutvikling tydeligere.

Kjønnsforskningen i Norge rommet fra starten et helt knippe av tema som anla et vidt spekter av teoretiske og metodiske framgangsmåter, i tillegg til tradisjonell kvinneforskning, med vekt på synliggjøring av kvinner og kvinneundertrykking, og manns- og maskulinitetsforskning. Likestillingsforskning tematiserte kjønn i sammenheng med ulike samfunnsarenaer, som familie, utdanningssektoren og arbeidslivet. Den studerte urfolk, etniske minoriteter, seksualiteter og variasjoner i funksjonalitet. Det var ikke noe skarpt skille mellom poststrukturalistisk og annen kjønnsforskning, og kjønnsforskere hadde ofte tilhørighet både til miljøer som la vekt på poststrukturalistisk teori, og til fagmiljøer hvor oppslutningen om den var liten.

27 Johansen 1998, Haaver 1998, Mikaelsson 2000.

28 Når ikke annet nevnes er «Rapport over aktivitet ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning for perioden 1999–2004» kilde i det følgende.

29 Halsaa 2006c.

Nytt senter i Bergen – SKOK 1998

I slutten av 1990-årene var det interesse i flere miljøer for å opprette et tverrfaglig senter for kvinne- og kjønnsforskning. Første initiativ kom våsemesteret 1994 da daglig leder ved Senter for humanistisk kvinneforskning, Hanne Marie Johansen, la fram et notat til senterstyret om å endre organiseringen av kvinneforskningen ved UiB og samle den i et tverrfaglig senter.³⁰ Styret for senteret sluttet seg til og anbefalte universitetsledelsen å følge opp.³¹ I september 1994 mottok ledelsen nok et skriv om etablering av tverrfaglig senter for kvinneforskning, denne gang fra Nettverk for samfunnsvitenskapelig kvinneforskning (videreføring av Senter for kvinneforskning ved SV-fakultetet).³² Også likestillingskomiteen ved UiB engasjerte seg; blant annet ble leder og nestleder, Arnhild Taksdal og Guri Ofstad Varpe, intervjuet i På Høyden 1. mars 1995. Ikke har vi likestillingsrådgiver, og ikke har vi tverrfakultært senter for kvinne- og kjønnsforskning, påpekte de. Ved de andre norske universitetene var begge deler på plass. Tiden var overmoden for UiB til å ordne opp og få et tverrfakultært senter.³³

Internasjonalt og nasjonalt var forskningsfeltet i praksis tverrfaglig, og det på en måte som sprengte fakultetsgrensene. Samarbeid med kvinne- og kjønnsforskningssentra ellers i landet ville bli lettere om UiB valgte samme organisering som de andre universitetene. Senter for humanistisk kvinneforskning ønsket å organisere det nye senteret rett under kollegiet; slik var ordningen for Senter for tverrfaglig kvinneforskning ved UiO.³⁴ Organiseringen av tverrfaglige sentre var et viktig universitetspolitisk tema i disse årene, og for kvinneforskningen ble det samme løsning som for andre tverrfakultære sentre; det ble knyttet til det mest nærliggende fakultetet: HF.

Høringsrunden før etableringen viste at det var ulike oppfatninger om hvilke oppgaver et nytt senter for kvinneforskning skulle ha. Senter for humanistisk kvinneforskning egne ansatte

30 Senter for humanistisk kvinneforskning, styremøte 13.04, ad sak 13/94.

31 Brev fra Senter for humanistisk kvinneforskning til Det akademiske kollegium, 22. juni 1994.

32 Brev fra Nettverk for kvinneforskere ved SV-fakultetet, UiB, skrevet av arbeidsutvalget for dette nettverket, 08.09.1994 [eller 18.04.1994].

33 På Høyden 1. mars 1995. Likestilling. Intervju med Taksdal og Ofstad Verpe.

34 Senteret i Oslo byttet senere navn til Senter for tverrfaglig kjønnsforskning. Se Halsaa 2011.

argumenterte for at det burde ha undervisningsoppgaver både for lavere grads studenter, hovedfagskandidater (master) og framfor alt doktorgradskandidater. HF-fakultetet støttet ikke forslaget og vektla at senteret ikke måtte framstå som noe institutt. Det ønsket at senteret skulle støtte kvinne- og kjønnsforskning og utdanning i eksisterende fagmiljøer. Senter for vitenskapsteori mente at feministisk vitenskapsteori prinsipielt ikke krevde noen annen organisatorisk ramme enn øvrig vitenskapsteoretisk skolering av doktorgradskandidater. Utdanningsdelen i de nye programmene for doktorgradene (dr.art., dr.polit. og dr.scient.) burde derfor ikke legges til det nye senteret, men ivaretas som annen doktorgradsutdanning ved UiB.³⁵

Mandatet til SKOK ble til slutt å arbeide for å styrke kvinne- og kjønnsforskningen ved UiB som helhet og sikre langsiktig kompetansebygging på tvers av faggrensene. I tillegg skulle det være bindeledd til andre forskningsmiljøer, både nasjonalt og internasjonalt.³⁶

Oppstart – folk og profil

I SKOKs styre var alle fakultetene representert. Filosofen Kjell Soleim var konstituert forskningsleder i 1998/99, til Wærness fikk stillingen i august 1999. I tillegg til Soleim ble Johansen fra Senter for humanistisk kvinneforskning med til SKOK. Fra starten og fram til 2010-tallet hadde SKOK to og en halv vitenskapelig stilling, pluss forskningslederstillingen.³⁷ I tillegg fikk senteret to–tre stipendiater, én til to postdoktorer og én professor II knyttet til seg, alt finansiert med øremerkede midler i UiB-budsjettet. SKOK ble knyttet til HF-fakultetet.

35 Kollegiets forskningsutvalg fikk saken oversendt 19. november 1996. På møte 10. desember 1996 vedtok det å sette ned et hurtigarbeidende utvalg til å utarbeide forslag til budsjett for undervisning og forskning innenfor kjønnsstudier og forslag til et senter for kvinne- og kjønnsforskning. Det nye senteret fikk et mandat som bygde på mandatet til det gamle senteret: «Målet for Senter for humanistisk kvinneforskning er å koordinere, stimulere og initiere kvinneforskningen ved Det historisk-filosofiske fakultet», DAK, sak 51/1997.

36 Rapport om aktiviteten ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning for perioden 1999–2004 (2004).

37 Johansen 1998.

Hva foregikk ved det nye senteret? SKOK arrangerte faglige seminarer og konferanser for studenter og ansatte, ofte med inviterte forelesere fra inn- og utland, og nasjonalt forskerutdanningskurs i kjønnsforskning, i samarbeid med kjønnsforskningssentrene ved de andre norske lærestedene. SKOK skulle også arbeide med å innpasse kjønnspektivet i undervisningen. Oppgaven ble blant annet løst gjennom at både HF- og SV-fakultet fra begynnelsen av 00-tallet hadde undervisning i kjønnsstudier på lavere grad, de såkalte KVIK-emnene. Ved HF dreide det seg om de to tverrfaglige semesteremnene i kjønnssteori. Ved SV-fakultetet var emnene fagspesifikke, som Sosiologisk institutts «Familien i endring». Det ble startet etter initiativ fra SKOK, og en av SKOKs ansatte var i mange år tilknyttet som foreleser.³⁸ Arbeidet for å diskutere kjønnspektiv med studenter og forskere foregikk kontinuerlig, via tverrfaglige seminarer og via «Skriftserien» fra Senter for humanistisk kvinneforskning. Det kom ut 17 nummer, 7 av dem i regi av det nye senteret.³⁹

Masterprogrammet Gender and Development

Intensjonen var, som nevnt, at SKOK skulle være en forskningsenhet og ikke likne et institutt, men grensen mellom senter og institutt var ikke helt enkel å trekke. Fra 2000 fikk SKOK ansvar for mastergradsprogrammet *Gender and Development* (GAD). Det førte fram til den internasjonale graden *Master of Philosophy in Gender and Development* (M.Phil.) Målet med dette toårige, tverrfaglige studietilbudet var at studentene skulle forstå hva kjønn kunne bety i utviklingsrelaterte spørsmål, og selv bruke kjønn som analytisk kategori i sin forskning. Studentene ble rekruttert

38 Ellen Mortensen og Vigdis Songe-Møller tok initiativ til KVIK-emnene og underviste der, sammen med blant andre Kristin Sampson og Kari Jegerstedt; litteraturvitere og filosofer ble førende. Institutt for litteraturvitenskap / senere LLE administrerte KVIK-emnene, fra 2005 til 2012. Hanne Marie Johansen (SKOK) og Liv Syltevik ved Sosiologisk institutt samarbeidet om «Familien i endring», et kurs med historisk og sosiologisk blikk på familieinstitusjonen.

39 Skriftseriens første hefte kom i 1991 og var *Festskrift til Ida Blom til 60-årsdagen*. Siste hefte var en artikkelsamling basert på SKOK-workshop om kjønn og familie i Øst-Europa etter kommunismens fall. Serien speiler forskningsprofilen ved de to sentrene. Etter at «tellekantsystemet» slo igjennom, var det ikke lenger aktuelt med denne typen intern forskningspublikasjon, og utgivelsen ble avsluttet i 2005.

nasjonalt og internasjonalt, men studenter fra det globale sør var en særlig målgruppe. De ble støttet gjennom stipend fra NUFU, som omtalt i forrige kapittel. NUFU bidro også med finansiering til nettverksbygging mellom Norge og landene i sør.⁴⁰ Høsten 2002 leverte det første studentkullet masteroppgaver. Temaene var mange: familieplanlegging i Zanzibar, fødselsregistrering i Bangladesh og lokale kvinnelige fiskehandlere i Lake Victoria i Uganda. En av studentene, Gaudencia Mutema, tok doktorgraden i *Gender and Development* med en sammenligning av erfaringer med integrasjon blant de rwandiske flyktningene i Zimbabwe og i Bergen. Religionens betydning i flyktningenes liv var sentralt.⁴¹ Etter fullført doktorgrad og postdoktorperiode var Mutema en tid vikarierende forskningsleder ved SKOK.⁴² Senterleder Wærness vektlegger at åtte av de første studentene som tok mastergraden etter at SKOK fikk ansvaret for programmet, tok senere doktorgraden med arbeider innenfor dette feltet – i Norge eller i sine hjemland.⁴³

At GAD ble etablert, må ses på bakgrunn av at UiB hadde internasjonalisering som et av sine strategiske mål, noe som også inkluderte å bli nasjonalt ledende i utviklingsrelatert forskning og undervisning. Ved SKOK var det Soleim som var med å forme GAD-tilbudet fra starten av, og han bidro i undervisningen. Professor Gro Th. Lie ved HEMIL-senteret og Det psykologiske fakultet var med i styret for SKOK fra 2002 til 2004, og hun var leder fra 2004 til 2009. Hun var initiativtaker til GAD-programmet og arbeidet for at det ble et ansvar for SKOK. Utviklingsrelatert kjønnsforskning skapte tverrfaglige og interfakultære forsker-nettverk og forbindelser. Reproduktiv helse og aids-epidemien var blant temaene som ble aktualisert.⁴⁴

I et tilbakeblikk på egen forskning, publisert i 2004, fram-

40 NUFU; Nasjonalt Program for utvikling, forskning og utdanning. Kilde: samtale med Gro Lie, og Rapport over aktiviteter ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning for perioden 1999–2004.

41 Om Mutemas doktorgrad: Kilden. Forskningsrådet 3. desember 2002 – <https://kjonnsforskning.no/nb/2002/12/unike-i-norden>

42 <https://www.uib.no/skok/36318/overleverer-stafettspinnen>

43 Forfatterens samtale med Kari Wærness oktober 2021. Se også Oppong, Badasu & Wærness (red.) 2012.

44 Intervju med Gro Th. Lie, 9.1.2017, i På Høyden /Khrono. <https://pahoyden.khrono.no/jubilant/gro-th-lie/393241>. Forfatterens samtaler med Gro Th. Lie i mai 2021.

hever Wærness feministisk omsorgsforskning. Til tross for at skandinaviske omsorgsforskere var pionerer i empirisk omsorgsforskning, hadde de ikke gjort seg gjeldende innenfor etisk og politisk, feministisk omsorgsteori internasjonalt. Samtidig var skandinavisk «mainstream» velferdsforskning lite påvirket av den internasjonale, teoretisk-filosofiske diskursen om omsorg og kvinners levekår. Wærness understreker betydningen av å gjøre skandinavisk kvinne-/omsorgsforskning relevant i en utviklingskontekst.⁴⁵

Nye faglige forankringer

Fra 1999 kom det nye fag til ved SKOK. Sosiologien kom med Wærness og sosialantropologien med Haldis Haukanes. Haukanes var ved SKOK fra 1999 til 2004, som førsteamanuensis, postdoktor og så konstituert faglig leder. Forskningen hennes handlet om familie og hushold i en landsby i det post-kommunistiske Tsjekia. Senere ble matsikkerhet i det gamle Øst-Europa og kvinners situasjon etter kommunismens fall tema i Haukanes' arbeider. Med den kompetansen Haukanes hadde om Øst-Europa etter Østblokkens sammenbrudd, arrangerte senteret en rekke workshops, seminarer og konferanser der kjønnsforskere og Øst-Europa-eksperter møttes. Den britiske sosialantropologen Frances Pine var blant deltakerne. Hun var professor II i årene 2003 til 2006. I 2004 ble GAD flyttet til HEMIL-senteret fordi SKOK ikke lenger dekket den undervisningskompetansen GAD-programmet trengte.⁴⁶

Kjønnteoretisk nyorientering 2005–2010

Hvordan orienterte SKOK seg etter dette? Litteraturviteren Ellen Mortensen hadde vært med i de første SKOK-styrene fra 1999 og var også styreleder i en periode. I 2005 ble hun senterleder ved

45 Wærness 2004b.

46 Haukanes og Pine innledet et forsknings- og publiseringsfelleskap, se f.eks. Haukanes & Pine 2005.

SKOK. Mortensen kjente kjønnsforskningen godt, blant annet gjennom sitt doktorgradsarbeid som var basert på fransk feministisk teori. Før hun kom til SKOK, hadde hun hatt ansvar for og undervist i KVIK-ernene.⁴⁷ For å kunne drive forskningsbasert undervisning var det behov for nye lærebøker, og Mortensen tok et initiativ som resulterte i boka *Kjønnssteori* (2008). Hensikten med boka var å gi en innføring i kjønnssteoretisk utvikling etter 1980 i Europa og USA.

Boka spiller senterets forskningsprofil de to neste tiårene og ikke minst vendingen i retning poststrukturalistisk kjønnssteori.⁴⁸ Dette er teori som vektlegger at identitetsposisjoner, for eksempel «kvinne», «homoseksuell» eller «innvandrerkvinn», skapes i makt- og eksklusjonsprosesser og konstrueres som hierarkisk ordnede motsetningsforhold mellom «oss» og «de andre». Innenfor denne teorien er det sentralt at dette motsetningsforholdet reproduseres i språket. Det spørres blant annet etter hvordan kjønn produseres og reproduseres innenfor de vitenskapelige disiplinenes diskurser.⁴⁹

Boka viser hvordan poststrukturalistisk kjønnssteori preget SKOK-forskningen og forskningsfellesskapet.⁵⁰ SKOK-forskere rettet oppmerksomheten mot kjønnskritiske perspektiver, som skeiv (*queer*) teori og postkolonialitet. Innenfor skeiv teori hevdes det at forståelsen av seksualitet som legning eller fast karaktertrekk bare er en av mange måter å tolke seksualitet og begjær på. For eksempel er det ikke alle samfunn som har kjent og kjenner inndelingen av mennesker etter skillelinjen homo/hetero. Særlig vies den amerikanske filosofen og litteraturteoretikeren Judith Butler, som bidro til å utvikle skeiv teori og gjøre den relevant for

47 SKOK overtok ansvaret for KVIK-ernene fra Institutt for litteraturvitenskap til 2012 (Jegerstedt nov. 2021).

48 De sju redaktørene var Ellen Mortensen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Rosland og Kristin Sampson. I tillegg bidro ti forskere i boka, de fleste var ved UiBs grunnenheter. I det følgende refereres det til boka som Mortensen mfl. 2008.

49 Mortensen mfl. 2008: 11–13.

50 Poststrukturalismen oppsto som tverrfaglig teorifelt fra slutten av 1960-årene, som reaksjon mot et positivistisk vitenskapsideal i humaniora og samfunnsfag. Jacques Lacan og Julia Kristeva har brukt teorien med utgangspunkt i fag som lingvistik og psykologi (psykoanalyse). I kulturstudier er Michel Foucault en kjent representant for poststrukturalismen. Som i annen humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning står poststrukturalismen for en språklig/diskursiv vending. Se f.eks. Holst & Aarseth 2011.

kjønnsforskningen, oppmerksomhet. Som også diskutert i neste kapittel, gjelder dette særlig Butlers kritikk av feminismen for å ha oversett forskjeller kvinner imellom. I motsetning til denne heteronormativiteten handler skeiv teoris kritiske potensial ifølge Butler om å bryte ned skiller mellom mennesker, oppløse identitetskategorier knyttet til seksualitet og løfte fram verdien av seksualitets- og kjønns mangfold. I *Kjønnsteori* argumenteres det for at bruk av skeiv teori har gjort det mulig for kjønnsforskere å analysere og bidra i rettighetskampen for grupper som praktiserer likekjønnet sex, men også for transpersoner og intersex-/interkjønnpersoner (de som er født med uklart somatisk kjønn).⁵¹

I SKOK-miljøets kjønnssteori-bok vies også postkolonial teori stor plass. Her knyttes denne teoriretningen til inspirasjon fra poststrukturalismen. Et viktig utgangspunkt for postkolonial teori er at kolonitidens tenkesett og kunnskapsregime fortsatt preger mennesker i dag, verden over, men skillet mellom Orienten og Oksidenten er etablert ut fra et hierarkisk og vestlig tankesett. Forfatterne kobler postkolonial teori til feministisk kritikk ved at det postkoloniale subjektet ses som «andregjort». Dette knyttes til en forståelse der kvinner generelt «andregjøres» i forhold til menn. I boka framheves det at kjønnsforskere som bruker postkoloniale perspektiver eller teorier i forskningen, også ofte mener at vestlig feminisme i mange kontekster fungerer imperialistisk. Den ikke-vestlige kvinnen «andregjøres» av vestlige/hvite kvinner. Hun rasialiseres, nedvurderes som offer og som ikke-likestilte i familie og samfunn.⁵²

I *Kjønnsteori* vies også ulike psykoanalytiske perspektiver oppmerksomhet. Psykoanalytisk tilnærming til kjønn var sentral i feministisk forskning i 1970- og -80-årene. Psykoanalytisk tilnærming står i sammenheng med en konstruktivistisk tilnærming til kjønn, som legger vekt på at kjønn er formet gjennom ytre påvirkning (for eksempel familien) og via en språklig/symbolsk konstruksjonsprosess.⁵³ Med andre ord: Både psykoanalytisk teori og feministisk kvinne-/kjønnsteori forstår kjønn og

51 Mortensen mfl. 2008: 288–291. Se også Johansen 2019: 9–26.

52 Johansen 2019.

53 Mortensen mfl. 2008. Se også Moi 2004, 1986.

kjønnsidentitet som sosialt konstruert. Ved SKOK, som i andre kjønnsforskningsmiljø, benyttet litteraturvitere og filosofer ofte en psykoanalytisk tilnærming. Det var også forskere fra disse fagene som fra slutten av 1990-årene begynte å ta i bruk poststrukturalistisk teori. Inspirasjon fant de blant annet i tekstene til den franske filosofen og psykoanalytikeren Jacques Lacan, kjent for sin nylesning av Freud.

I doktoravhandlingen *Vitenskapssubjekt og seksuell differens* hevder Soleim at Lacans psykoanalytiske tilnærming peker mot at «radikal tvil» kan nyttes som metodisk grep i kjønnsforskning. Det som skal under lupen og betviles, er nettopp kjønnsidentitet og eksistensen eller betydningen av kjønnsforskjell. Fravær av en fast eller gitt identitet skal være det som preger det psykoanalytiske subjektet, ifølge Soleim. I sitt resonnement støtter Soleim seg ikke bare til Lacan, men også til Butler og hennes formulering om at kjønnsidentiteten er flytende, og at kjønn er performativt – noe som kan iscenesettes. Soleim understreker at Butler på ingen måte hevder noe så naivt som at kjønn kan endres bare ved en viljehandling, men for Butler blir drag-queen-show en manifestasjon av kjønnsidentitetens mulige oppløsning. Butlers tvilsprosjekt og skeptisisme omkring kjønn og kjønnsforskjellen er dermed noe mer radikalt enn tidligere feministiske teorier som slår fast at kjønn er «sosialt konstruert», altså produkt av samfunnsforhold, og ikke bare av biologi. Slik Soleim ser det, kan tvilsprosjektet i regi av en Lacan- og Butler-inspirert nylesning av Freud bidra til at kjønnsforskjellen slutter å fungere som hierarkisk og begrensende prinsipp og dermed mister relevans.⁵⁴

Diskursive tilnærminger ble viktige både i språkvitenskap og i samfunnsvitenskapene fra slutten av 1900-tallet. Tilnærmingene tok utgangspunkt i analyser av språklige kontekster og hvordan diskurser bidrar til å forme sosiale (makt-)forhold og institusjoner. Diskursive tilnærminger er, som psykoanalytiske tilnærminger, aktuelle i feministisk forskning, blant annet fordi de legger til rette for å studere hvordan makt og kjønnsmakt kommer til uttrykk. Men hva vil det si å ha en diskursiv tilnærming til kjønnsforskningen? I *Kjønnssteori* forklarer Cathrine Egeland og Kari Jegerstedt at

54 Soleim 1999. I en artikkel i tidsskriftet *Tidsskrift for kjønnsforskning* kommenterer han egen forskning og bruk av blant andre Lacan.

det handler om å undersøke hvordan kjønn, seksualitet og subjekt produseres som resultat av den måten vi snakker om dette på.⁵⁵ De viser til Michel Foucaults teori om at fenomener ikke eksisterer før diskursen, noe som er et viktig referansepunkt for mange poststrukturalistiske kjønnsteoretikere. Foucault interesserte seg for mekanismer og sosialt maktspill som ga noen diskurser, som den medisinske/psykiatriske, forrang i kulturen framfor andre.

I faghistoriske tilbakeblikk og debatter understreker flere at norsk kjønnsforskning, i større grad enn andre forskningsfelt, sluttet opp om poststrukturalistisk teori. Den profilen som SKOK valgte fra omkring 2005, var representativ for fagfeltet – nasjonalt og internasjonalt.⁵⁶ Ut over på 2010-tallet kom imidlertid en reaksjon mot og kritikk av poststrukturalistisk kjønnsforskning, både fra faginternt og fageksternt hold. Det skjedde i kjølvannet av den såkalte Hjernevaskdebatten, som vi straks kommer til.

Forskning finansiert av Norges forskningsråd

Forskningsmiljøet ved SKOK søkte og oppnådde forskningsmidler fra Forskningsrådet (NFR) helt fra begynnelsen av. I et av disse prosjektene, *Sexual Difference, Beyond Constructuralism* (2000), var Soleim prosjektleder, sammen med Mortensen. Hensikten med prosjektet var å reflektere over begrepet seksuell differens, altså kjønnsforskjell fra ulike perspektiver. Også postdoktor og filosof Egeland ved SKOK arbeidet med begrepet og publiserte om det.⁵⁷ En NFR-rapport fra 2005 framhever problemstillingene og tematikken i prosjektet som nyskapende og at det bidro til «ny spennende faglig uro i feltet hvor spørsmål omkring tokjønnsmodeller, kjønnslikhet/ulikhet og kjønnslikestilling igjen utgjør omdreiningspunkter». Forskningsrådet så prosjektet som relevant for både «teoriutvikling, endringsstrategier og politikktutforming».⁵⁸

Tidlig på 00-tallet var trans- og intersex (interkjønn) relativt lite omtalt i forbindelse med skeives rettigheter. I post-

55 Mortensen mfl. 2008: 70.

56 Jegerstedt 2011, Holst & Aarseth 2011.

57 Egeland 2005, 2006.

58 Norges forskningsråd 2005.

strukturalistisk kjønnsforskning ble levekår, helsetilbud og diskrimineringsutfordringer for mennesker som bryter med både to-kjønnsmodellen (kvinne–mann-dikotomien) og heteronormativiteten (at heteroseksualitet tas for gitt), analysert.⁵⁹ Kritikere har omtalt denne forskningen som snevre akademiske, elitistiske øvelser. Følger vi NFR-rapporten nevnt ovenfor, hadde den mer sannsynlig betydning for politikktutforming, ikke minst siden både trans- og intersex-problematikken i de senere år er blitt stadig mer omtalt. Prosjektet stilte viktige spørsmål, for eksempel om hvorfor det er så utfordrende å framstå som en som overskrider faste kjønnsforestillinger. Tilbakeblikk viser at både seksualpolitikken og likestillingspolitikken for skeive ble endret og modernisert i kjølvannet av poststrukturalistisk kjønnsforskning, som den SKOK bidro til i dette NFR-prosjektet. Det skapte i tillegg oppmerksomhet om kjønnsmangfold, kjønnskategorier og kjønnsidentitet.

Mediestorm og faglig selvrefleksjon

Holbergprisen ble delt ut for første gang i 2004, og den gikk til Julia Kristeva, etter forslag fra kjønnsforskingsmiljøene i Norge.⁶⁰ Tildelingen ble svært kontroversiell. I media ble Kristeva omtalt som uforståelig og elitistisk, og noen mente at hennes arbeid var uten relevans for den alminnelige kvinne- og kjønnsforskningen innenfor humaniora, samfunnsvitenskap og i andre fag.⁶¹ Mange ved UiB, som dekan ved HF, filosof og kjønnsforsker Vigdis Songe-Møller, forsvarte Kristeva som en betydningsfull kjønnssteoretiker. Journalisten Alfred Fidjestøl oppsummerte mediedebatten i Klassekampen med at «[k]ontroversielle Kristeva skapte den største stormen på Vestlandet i vinter».⁶²

59 For definisjon av begrepene kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, se for eksempel «Rett til rett kjønn – helse til alle kjønn» – regjeringen.no

60 Holbergprisen til Julia Kristeva (forskning.no).

61 Kristeva-krangel. Forskning.no. Hentet 01.06.2021 – <https://forskning.no/forskningspriser-om-forskning/kristeva-krangel/1055936>

62 Klassekampen 22. januar 2005, «Kampen om Kristeva» – <https://arkiv.klassekampen.no/561/article/item/null/kampen-om-kristeva>; Songe-Møller, V., «Tøv om Julia Kristeva og Holbergprisen», Bergens Tidende, 4. desember 2004 – <https://www.bt.no/btmeninger/i/58pP1/toev-om-julia-kristeva-og-holbergprisen>

Intensiteten i debatten var det ingenting å si på, og kritikken mot kjønnsforskningen fortsatte i media. Den nådde et fortetningspunkt med TV-underholdningsprogrammet «Hjernevask» i 2010 – som vel også tok mål av seg til å formidle vitenskapelige analyser. Programlederne Harald Eia og Ole-Martin Ihle stilte spørsmålet «Født sånn eller blitt sånn?», og tematiserte med det forholdet mellom biologi og samfunnsvitenskap. Kjønnsforskere fra Senter for kjønnsforskning ved UiO stilte opp, de ble utmanøvrert og framstilt som noen som uttalte seg om biologiske kjønnsforskjeller på sviktende grunnlag. Ingen av forskerne som ble intervjuet, hørte til på SKOK da programmet ble sendt, men latterliggjøringen av kjønnsforskningen rammet hele miljøet i Norge. I 2010 vrirmler det av oppslag i norske aviser om «Hjernevask»-programmet, med beskyldninger om tvilsom vitenskapelighet innenfor kjønnsforskningsfeltet.

«La oss si det som det er: Vi ble fratatt all ære som kjønnsforskere i forbindelse med Eia-programmene [...] og vi gikk alle med i dragsuget», skrev Mortensen i en artikkel i *Tidsskrift for kjønnsforskning* i 2011. Hun er en humanistisk kjønnsforsker som i stor utstrekning har anvendt poststrukturalistiske og dekonstruktivistiske teorier om kjønn og seksualitet, og å møte kritikken om at kjønnsforskere «ikke forholder seg til den virkelige verden», fant hun krevende. Hun ønsket en åpen og fordomsfri dialog om forskning, men forventet også at de som uttalte seg om den, gjorde det på noenlunde informert grunnlag. I ettertid er «Hjernevask»-programmet også blitt kritisert for å ha feilinformert forskerne som ble invitert til å delta. De ble invitert til å bidra i en faglig debatt om kjønn, men programmet viste seg heller å være et underholdningsprogram. Forskerne ble «kastet til ulvene», og de var uforberedt på å måtte forsvare seg mot det karikerte bildet av kjønnsforskning som de ble møtt med. At det heller ikke bare var kjønnsforskningen som omfavnet poststrukturalismen og den språklige vendingen i årene rundt 2000, slik som programmet kunne gi inntrykk av, stemte heller ikke.⁶³

«Hjernevask»-hendelsen satte fart i diskusjonen innenfor fagfeltet om profil og tilnærming. I *Tidsskrift for kjønnsforskning*

63 Mortensen 2011: 149, Wærness 2011.

fulgte en intens faglig debatt, med både kritikk og forsvar av poststrukturalistisk kjønnsforskning. SKOKs forskningsleder Mortensen og Jegerstedt (førsteamanuensis ved SKOK fra 2008) forsvarte teoriretningen og gjorde grundig rede for hva den står for – vitenskapsteoretisk og på andre måter.⁶⁴ Jegerstedt kommenterte poststrukturalismens kritiske potensial, blant annet ved at den åpner for å stille spørsmål ved kategorier som ellers tas for gitt, som hva er kvinne og hva er mann, hva er natur og hva er kultur.⁶⁵

Flere i det norske kjønnsforskningstiljøet argumenterte også mot SKOK-forskerne. «Språk- og diskursanalyse [...] synes å ha fått en repetitiv karakter og mangler tematisering av egen rekkevidde og forklaringskraft», skrev Harriet Bjerrum Nielsen, leder ved Senter for kjønnsforskning ved UiO.⁶⁶ Wærness uttrykte bekymring for kjønnsforskningens utvikling og bindingen til poststrukturalistisk teori. Som sosiolog, kvinneforsker og feminist fant hun at det var teorier hun ikke kunne forholde seg til. Hun mente at poststrukturalisme og en språklig vending hadde ført til at feministisk forskning ikke lenger var redskap for kvinnefrigjøring.⁶⁷ Moi fulgte kjønnsforskningfeltet i Norge fra USA. I 2014 uttalte hun at feministisk forskning trengte en revolusjon. Det måtte bli mindre tåke og mer klar tale i kjønnsforskningfeltet i Skandinavia, utdypet hun, med henvisning til forskning med utspring i den poststrukturalistiske teoritradisjonen.⁶⁸ Slik endte ikke debatten i noen enighet; det ble heller tydelig at kjønnsforskningfeltet, som de fleste andre tverrfaglige forskningsfelt, var bebodd av fagfolk som ikke delte et felles teorigrunnlag, selv om de delte et tema. Det var jo også bredt nok, der det spente over det sosiale, politiske og kulturelle – og potensielt biologiske – og dessuten over flere disipliner.

64 Mortensen 2011, Jegerstedt 2011. Jegerstedts artikkel er formulert som et svar til sosiologene Holst og Aarseth, og deres kritiske artikkel om poststrukturalismen i kjønnsforskningfeltet, jf. Holst & Aarseth 2011.

65 Jegerstedt 2010: 406.

66 Nielsen 2010: 160 se også Nielsen 2009: 251.

67 Holst & Aarseth 2011, Nielsen 2010, Wærness 2013.

68 Begrepet fenomenologi kommer av det greske ordet *phainomenon* og betyr «det som kommer til syne». Sampson forklarer at fenomenologisk tilnærming i vitenskapen innebærer vektlegging av «erfaringens struktur og forutsetninger. Med vektlegging av erfaring står fenomenologien som en kritikk av poststrukturalistisk tenkning, hvor en finner en stor grad av vektlegging av språk hva gjelder undersøkelser av verden og mening». Mortensen mfl. 2008: 38.

Nye aktiviteter og nye tilnærminger

Debatten gjorde ingen varig skade ved UiB, om stillinger og studenttilstrømming brukes som målestokk. I 2012 kunne Mortensen tvert om glede seg over at SKOK fikk to nye, faste vitenskapelige stillinger i forbindelse med at det fikk ansvar for en nyopprettet bachelorgrad i tverrfaglige kjønnsstudier, basert på de gamle KVIK-emnene. Studenter som ikke ønsket å avlegge BA-graden ved SKOK, kunne ta KVIK-emner som frie studieemner og innpasse dem i lavere grads-studier.⁶⁹ SKOK fikk ikke ansvar for noe mastergradsprogram, men underviste viderekomne studenter i faste, årlige seminarer, såkalte mastergradsstafetter, og organiserte etter hvert også ph.d.-stafetter. Her fikk kandidater med kjønnsperspektiv i forskningen anledning til å legge fram prosjektene sine og diskutere dem i forskningsmiljøet ved SKOK. Slik fulgte SKOK opp sitt formål: å legge til rette for kjønnsperspektiv i undervisningen ved alle fakultetene.

Internasjonaliseringen hadde økt i omfang ved UiB, slik også ved SKOK, som blant annet innledet samarbeid og inngikk utvekslingsavtale med Centre for Women's and Gender Studies ved Rutgers, The State University of New Jersey, fra 2009.⁷⁰

Program for kjønnsforskning 2008–2012 var det tredje i rekken av programmer innenfor Forskningsrådets satsing på kjønnsforskning. Det var innrettet mot tverrfaglig grunnforskning – særlig innenfor humaniora og samfunnsvitenskap.⁷¹ SKOK fikk støtte til et delprogram, ledet av Mortensen: Tenkning som handling: kjønn, demokrati, frihet 2008–2012.⁷² Det knyttet an til «kropp og seksualitet, medborgerskap og ny teknologi».⁷³ Forskningsprofilen ved SKOK, med psykoanalytisk tilnærming til kjønn, poststrukturalistisk kjønnsforskning og fortsatt bruk av skeiv teori

69 I universitetsstyret sak 68/2011 ble mandatet for SKOK endret som følge av at senteret hadde fått undervisningsoppgaver og faste stillinger for disse, jf. Budsjettsak for 2011, sak 72/2011.

70 «Skok og Rutgers». *Hubro* 4. august 2010.

71 Kjønnforskning 2008–2012. Sluttrapport 2013.

72 NFR refererte til prosjektet både på engelsk og norsk. Norsk tittel var «Tenkning som handling: kjønn, demokrati, frihet». Se Kjønnforskning 2008–2012. Sluttrapport, NFR. Engelsk tittel: «Thought as action: gender, democracy, freedom».

73 Tidligere kjønnsforskningsprogram i Forskningsrådet: Kjønn i endring (1996–2001) og Kjønnforskning: kunnskap, grenser, endring (2001–2007/08).

og postkolonial teori, ble fulgt opp i prosjektet. Forskning om demokrati og frihet åpnet også for forskning om medborgerskap og hvilke grupper av mennesker som er fullverdige borgere med adgang til de alminnelige samfunnsarenaene. Det aktualiserte forskning med utgangspunkt i begrepet multikulturalisme, forstått som en normativ ideologi og politikk som ønsker anerkjennelse og bevaring av minoritetsgruppers kultur.

Samtidig var et nytt perspektiv i ferd med å gjøre seg gjeldende i det norske kjønnsforskningsfeltet omkring 2010: interseksjonalitetsperspektivet. Det var også med i programmet ved SKOK. Det belyser samspeilet av ulike former for makt, med særlig vekt på den gjensidige konstitueringen av kjønn og rase, men også ved at andre forskjellskapende kategorier «krysser inn», som seksualitet og kjønnsuttrykk, funksjonalitet (funksjonsevne) og alder.⁷⁴ Også posthumanisme, en retning i kjønnsforskningen som speiler økt interesse for blant annet miljøkrisen og biologisk mangfold, ble i løpet av prosjektperioden og videre fram på 2010-tallet introdusert som ny tilnærming i SKOK-forskningen.

Forskning om kropp og seksualitet – psykoanalytisk og skeiv teori

Det psykoanalytiske perspektivet ble fulgt opp i SKOK-miljøet til ut på 2010-tallet, blant annet i Jegerstedts doktoravhandling innenfor feministisk litteraturvitenskap.⁷⁵ Studieemnet PSANA, Innføring i psykoanalyse, ble for første gang tilbudt høsten 2005. Soleim var emneansvarlig og sto for det meste av undervisningen. Studenter ved andre fakulteter enn HF deltok i kurset, blant annet fra Det psykologiske fakultet. Spørsmålet om rettslig tilregnelighet ble aktualisert med *Utøya*-tragedien, og PSANA-studentene fikk i tiden etterpå innføring i emnet *Psychoanalysis and criminal responsibility*. PSANA-kurset ble lagt ned i 2012, da Soleim gikk av med pensjon. I studentmagasinet *Atrium* (HF-studenter) ble det beklaget at kurset ble avvirket, siden det var et unikt studietilbud som ingen andre studiesteder i Norge hadde maken til.⁷⁶ SKOK-

74 Gressgård 2013.

75 Jegerstedts doktorgrad 2008.

76 Pedersen 2012.

stipendiat og litteraturviter Magnus Mikkelsen var involvert i PSANA-undervisningen og skrev avhandling om psykoanalytikerens Lacan og filosofen Alain Badiou. Hans bidrag er så langt det siste større arbeidet ved SKOK basert på en psykoanalytisk tilnærming.⁷⁷

At SKOK er et miljø for seksualitetsforskning, synliggjøres i stor grad ved bidrag fra sosiologen Randi Gressgård. Forskningen hennes kan plasseres i skjæringspunktet mellom kjønns- og seksualitetsforskning og minoritetsforskning, og hun retter kritisk søkelys mot rettighetsdiskursen som har stått sentralt i debatten om (seksuelt) medborgerskap, og som er blitt tatt til inntekt for nasjonsbyggende interesser. Det har ledet til at hun, i likhet med andre i kjønnsforskningsfeltet, har tatt i bruk det analytiske begrepet homonasjonalisme.⁷⁸ Begrepet peker mot at den homoseksuelle minoriteten i Vesten har endret status, fra å være marginalisert til å bli integrert. Medborgerskap, i Norge og andre vestlige land, forutsetter i dag oppslutning om liberale idealer, som homotoleranse. Slik kan homotoleranse bli sett som et høyverdig trekk ved egen kultur og som en mangel ved «de andres» kultur. Og for å distansere seg fra «de andre», i første rekke muslimske innvandrer miljøer, er det ifølge Gressgård en tendens til at nasjonalisme omfavner liberal homopolitikk. Ikke minst høyrepopulister slutter, ifølge henne og andre kjønnsforskere, opp om homonasjonalismen, ut fra en antakelse om at muslimer forfølger homoseksuelle.⁷⁹

Seksualitetsstudier skapte oppmerksomhet om seksualpolitikk og hvordan den bidro til å regulere innvandring. Stipendiat Synnøve Økland Jahnsen var knyttet til prosjektet Tanken som handling (2008–2012). I avhandlingen *Innestengt eller utestengt? Norsk prostitusjonspolitik og kampen mot menneskehandel* argumenterer hun for at retorikken som preger diskusjonen om menneskehandel, er problematisk. Hun mener den tåkelegger at norsk seksualpolitikk, slik den praktiseres, innebærer at tradisjonelle velferdsstatlige verdier må vike i møte med restriktive innvan-

---

77 Michelsen 2018.

78 Gressgård 2010, 2013, 2017 [2005].

79 Gressgård 2017 [2005].

dringspolitiske hensyn.⁸⁰ Hun knytter dette til forskning som viser at repressive maktformer først og fremst rammer utenlandske statsborgere.⁸¹

Forskning ved SKOK om seksuelt mangfold kan sies å handle om fenomener som intersex og transkjønn. Sosialantropolog og stipendiat Marit Vaula Rasmussen er et eksempel. Hennes forskning handler om det hun omtaler som «de usynlige intersex-barna», de som i mange tilfeller ble behandlet med kirurgi i spedbarnsalder eller tidlig barndom. Rasmussen ser det som paradoksalt at det norske helsevesenet nøler med å innvilge operasjoner for transseksuelle, med den begrunnelse at operasjonene er ugjenkallelige, men samtidig opererer små intersex-barn. Hun viser til at respekten for den opprinnelige kroppen er stor når det gjelder transseksuelle voksne, mens intersexbarna ikke engang får ha et ord med i laget når kroppen deres endres for alltid. Rasmussen skriver også om den alternative etisk-medisinske tilnærmingen som fraråder kirurgi uten voksent samtykke, og som legger til grunn at intersex-barna skal oppfattes som del av kjønns mangfoldet.⁸² Intersex, eller interkjønn som nå regnes som relevant begrep, omtales i kjønnsforskningen som «det tredje kjønn». En slik forståelse er også aktuell blant skeive aktivister og i seksualpolitikken.⁸³

Et annet eksempel er Nadzeya Husakouskayas doktorgrads-prosjekt om transpolitikk i Ukraina og hvordan transkjønn gradvis ble konstruert som et problem som måtte løses innenfor det Husakouskaya omtaler som «det brede geopolitiske rammeverket europeisering og europeisk valg av/for Ukraina».⁸⁴ I tillegg til skeiv teori benyttet hun postkolonial teori, i og med at hun reiste spørsmålet om relevansen av et postkolonialt kritisk perspektiv på et postsovjetisk samfunn.⁸⁵

Kroppen i kjønnsforskningen handler ikke bare om «skeiv».

80 Jahnsen 2014.

81 Kjønnsforskning 2008–2012. Sluttrapport.

82 Rasmussen var stipendiat ved SKOK i årene omkring 2005. Prosjektet, som ikke er avsluttet, er omtalt her: «De usynlige barna», Kilden. Kjønnsforskning. Forskningsrådet, 25. april 2008. <https://kjonnsforskning.no/nb/2008/04/de-usynlige-barna>

83 Johansen 2019: 197–198.

84 Prosjektpresentasjon: <https://www.uib.no/skok/86736/avslutta-prosjekt#transgender-politics-bodies-in-ukraine>

85 Husakouskaya 2019.

Det kan handle om seksuell trakassering, vold og overgrep, som i Lundgrens forskning ved Senter for humanistisk kvinneforskning i 1980- og -90-årene. Da #metoo-bevegelsen skyllet over verden og nådde Bergen, hadde SKOK et folkemøte på Litteraturhuset om bevegelsen. Der deltok daværende UiB-rector Dag Rune Olsen, og han lovet SKOK et postdoktorstipend for å forske på #metoo i akademia. Redi Koobak, med bakgrunn i kjønnsforskning, kunstspråk og litteraturstudier fra blant annet svensk akademia, fikk stipendet. Hun sammenlikner forholdene blant annet i Sør-Afrika og Norge.

I 2019 kom Johansens bok *Skeive linjer i norsk historie, frå norrøn tid til i dag*.⁸⁶ Den er den første samlede sammenfatningen av historien til skeive mennesker i Norge. Innledningsvis gjør den greie for hvordan historie og andre fagfelt har tatt i bruk begrepet queer, hentet fra aktivismiljø, og utviklet skeiv teori. Boka tar også opp hvordan normbrudd knyttet til kjønnsuttrykk og seksualitet er møtt i ulike perioder, og hvilke årsaksforklaringer (på «avvik») som til enhver tid har dominert.

Seksualitetsstudier er fortsatt et forskningstema ved SKOK. På hjemmesidene presenteres forskergruppa *Kjønns- og seksualitetsforskningens grunnlagsproblemer*; dette er en tverrfaglig og tverrfakultær forskergruppe for UiB-forskere med interesse for grunnlagsproblematikk innenfor kjønns- og seksualitetsforskning, og ledes av #metoo-forsker og postdoktor Koobak.⁸⁷

Posthumanisme, kjønn og biologi

Gjennom å tematisere relasjonen mellom dyr og mennesker, knyttet kjønnsforskere seg til en ny trend i humanistisk forskning, posthumanismen. Denne tilnærmingen gjenspeiler en generell dreining innenfor HF-fagene i 2010-årene i kjølvannet av klimakrisen: en større interesse for miljø og dyrevelferd. Hvordan begynte det, og hvilken oppslutning har dette perspektivet hatt ved SKOK?

TV-programmet «Hjernevask» tok utgangspunkt i at kjønns-

86 Johansen 2019.

87 Forskergrupper [SKOK, UiB].

forskningen ikke brydde seg om biologisk kunnskap. Noen av forskerne som ble kritisert i programmet, har senere kritisert at det så bort fra den posthumanistiske tilnærmingen i kjønnsforskningen i tida rundt 2010.⁸⁸ De mener at kombinasjonen av stadige teknologisk-medisinske framskritt og miljøkrise aktualiserer nye spørsmål for kjønnsforskningen, som hva som skiller mennesker fra andre arter i naturen, og fra menneskeskapt teknologiske innretninger – som roboter. De spør hvordan sameksistensen mellom dyr og mennesker kan ivaretas på en bærekraftig måte – og om ikke også dyrene har moralsk rett til aktørskap. I fortsettelsen stiller de spørsmål ved om skillet mellom mennesker og dyr og mellom mennesker og maskiner er absolutt. Dette spørsmålet stilles fordi det nå er mulig å operere inn dyreorganer og kunstige kroppsdelene i mennesket.

Ved SKOK tar for eksempel postdoktor Egeland til orde for at samtidens kjønnteoretikere skriver seg inn i en posthumanistisk diskurs om mennesker, kjønn og kropp. Post-prefikset må, slik hun ser det, ikke lede til forståelsen «etter-humanisme» eller «ikke humanisme», men heller til at begrepet eller retningen har rot i poststrukturalistiske teorier, som postkolonialitet.⁸⁹ Med referanse til blant andre Elisabeth Grosz, professor II ved SKOK, forklarer Egeland at en feministisk, posthumanistisk tilnærming ikke bare innebærer å problematisere skillet mellom mennesker og maskiner, eller mennesket og andre arter, men også skiller mennesker imellom. Dette poenget kan illustreres med henvisning til Rasmussens doktorgradsprosjektet om «De usynlige intersex-barna». Det kan ses som et slags merke for den nye tilnærmingen i SKOK-forskningen og i kjønnsforskningen generelt: Problemstillinger som tidligere var sett på som rent medisinske, kan via posthumanistisk og skeiv/queer teori tematiseres og bli viktige i samfunnsvitenskapelig og humanistisk kjønnsforskning.⁹⁰

Egeland ser den posthumanistiske, biologiske og medisinske tilnærmingen i kjønnsforskning som et resultat og en konsekvens av det som alltid har vært kjønnsforskningens anliggende:

88 Berg, Bolsø & Hellstrand 2020.

89 Mortensen mfl. 2008: 319, Berg, Bolsø & Hellstrand 2020.

90 Førde 2008.

å problematisere «det naturlige» ved kjønn. Slik innebærer også en posthumanistisk tilnærming kritikk av at «naturlig kjønn» er brukt som argument for å opprettholde strukturelle ulikheter, marginalisereseksualiteter, eller identiteter, og generell kjønnsurettferdighet. Hun bruker informasjonsteknologi som eksempel på teknologi som har bidratt til å endre forestillinger om kjønn og seksualitet; blant annet har den gjort informasjon om seksualitetsmangfoldet tilgjengelig utenfor subkulturene. Slik spres kjønnsforestillinger og «kjønns spesifikke kropp».

Innenfor posthumanismen utforskes det hvordan nye teknologier, blant annet reproduktive teknologier og transplantasjonsteknologi, flytter grensene for det menneskelige.

Gjennom internasjonale nettverk er flere nye forskere og tema kommet til SKOK. Den skotske litteraturforskeren Donna McCormack var postdoktor ved SKOK mellom 2013 og 2015. Hun brukte en posthumanistisk tilnærming i sin forskning om forestillinger om monster og det monstrøse i skjønnlitteratur, populærlitteratur og i science fiction-litteratur. I en invitasjon til en SKOK-workshop om dette i 2013 het det: «We live in times of monsters: whether within popular culture, medical discourses, the news or nursery rhymes – monsters still lurk under our beds.» McCormack brukte posthumanisme og postkolonial teori i utforskningen av grenseoppgangen av menneskelighet og (fantasi)monster, og hvordan transplantasjonsteknologi er innvevd i postkoloniale og kjønnede maktstrukturer og maktovergrep.⁹¹

Posthumanismen har også aktualisert nye forskningstemaer, som humanistisk hjerneforskning, og ført til oppstart av et EU-støttet forskningsprosjekt, FEMSAG – Feminist Theory After Sex and Gender. Det tar sikte på å utvikle begrep som kan belyse arv og miljø-problematikken – en problematikk i kjernen av flere av samtidens debatter om kjønn i vitenskap og politikk. Ved SKOK har filosof og postdoktor Claus Halberg undersøkt hvordan arv/miljø-komplekset håndteres i nyere feministiske vitenskapsstudier.⁹² I kjølvannet har flere forskere ved SKOK tatt opp problemstillinger knyttet til arv-miljø-problematikk, og kjønn og humanistisk medisin er fortsatt et av satsingsområdene ved

91 McCormack 2016, Hellstrand mfl. 2017.

92 Se SKOKs nettsider om Claus Halberg og prosjektet FEMSAG.

senteret. Det presenteres som et felt innenfor humanistisk medisin som er relatert til kjønn, seksualitet, bioteknologi, psykologi, migrasjon og spørsmål om rettferdighet og ansvar.⁹³

*Global orientering, postkoloniale tilnærminger
– religion, migrasjon og integrering*

Da SKOK markerte 10-årsjubileet i 2009, uttalte Mortensen seg om SKOK i et nytt desennium: «Vi vil fortsette satsingen på det teoretiske, men nå vil vi gå mer globalt til verks.» Tiden var inne for å stille de nødvendige spørsmålene. Stikkordet var global feminisme, forklarte Mortensen.⁹⁴ Nå, etter et nytt tiår, er det interessant å undersøke hvilke spørsmål som ble stilt.

Først, hva innebar det for SKOK i 2009 å ha et globalt perspektiv? I særlig grad betydde det å ta høyde for kritikken fra feminister og kjønnteoretikere i det globale sør.⁹⁵ Dette var en kritikk av at tradisjonell, feministisk forskning bar preg av vestlige dominans og eurosentrisme. Denne typen kritikk og alternative tilnærminger var – som vist ovenfor – allerede tatt opp i SKOK-forskernes bok *Kjønnteori* (2008), hvor postkolonial teori ble introdusert av Jegerstedt og Gressgård, i samarbeid med historikeren Sissel Rosland. De tre viste til teoriens tverrfaglige karakter og at litteraturvitere, antropologer og historikere hadde tatt den i bruk. De antydte at postkolonial teori kunne lede til en interseksjonell tilnærming – da teoriens utgangspunkt var at «kvinner og menn kjennetegnes av klassemarkører, rasemarkører og andre forskjellsmarkører».⁹⁶

Siden har postkolonialitet som begrep og teori inspirert forskning ved SKOK. Det har vært aktuelt i litteraturvitenskap, som i en bok Jegerstedt var med å redigere: *Exploring the Black Venus Figure in Aesthetic Practices* (2019).⁹⁷ Den handler om den koloniale fasinasjonen for den svarte, kvinnelige kroppen. Jegerstedt bidro med en analyse av sørafrikansk, svart protestlitteratur.

93 Kjønn og humanistisk medisin 2020, 15. september.

94 «SKOK fyller ti år» 2011.

95 Mortensen mfl. 2008: 194–197.

96 Sst.: 197.

97 Gjerden, Jegerstedt & Svrljuga (Red.) (2019).

Forskningen ved SKOK av forskere med interesse for postkolonial teori spenner over et mange tema, og i fortsettelsen gis noen eksempler.

Religionsviteren Marianne Bø analyserte iranske kvinneverettighetsaktivister og deres ulike oppfatninger om hvorvidt sharia og kvinners rettigheter kan kombineres. Avhandlingen hennes kaster også lys over ikke-vestlige feministers kritikk av vestlig feminisme.⁹⁸ Også sosiologen Gilda Seddighis doktorgradsarbeid gjaldt iranske forhold, der hun tok for seg hvordan internett åpnet for feministisk aktivisme i Iran selv under teokrati og et strengt islamsk styre på 2000-tallet.⁹⁹

Ovenfor er det vist til Gressgårds arbeid med seksualitets-spørsmål. I sin tidlige akademiske karriere var hun del av den tverrfaglige IMER-forskningen ved UiB.¹⁰⁰ Gressgård har i de senere årene også arbeidet med integreringspolitikk, blant annet ved å undersøke ideologien bak den og hvordan individuell likeverdighet og kulturell særegenhet kan holdes i hevd som idealer på én og samme tid.¹⁰¹ Gressgård henter inspirasjon fra flere perspektiver i nyere kjønnsforskning, postkolonialitet, men også interseksjonalitet, og hun har i flere år også samarbeidet med sosialantropologen Christine M. Jacobsen som også tilhørte IMER-miljøet fra 1990-tallet. De har blant annet problematisert Norges framstilling av seg selv som et foregangsland innenfor likestilling i internasjonale sammenhenger.¹⁰²

Nettopp Christine M. Jacobsen ble ny faglig leder ved SKOK i 2014. Hun hadde erfaring med forskning om koblingene mellom kjønn, religion og migrasjon. I et intervju forteller Jacobsen at det å delta ved FNs kvinnekongress i Beijing i 1995 var en skjellset-

98 Bø 2012, se omtale SKOK/ UIBs nettsider <https://www.uib.no/skok/19270/diskusjoner-om-familielov-i-iran>

99 Seddighi 2009.

100 Norges forskningsråd etablerte forskningsprogrammet IMER (Immigrasjon og etniske relasjoner) i 1997, og IMER-Bergen (etablert i 1996) under ledelse av sosialantropologen Yngve Lithmann, ble en stor bidragsyter og mottok midler de årene programmet eksisterte som eget program (1997–2010), med bidrag fra sosiologer og sosialantropologer, som sosiologene Mette Andersson og Randi Gressgård og sosialantropologen og Christine Jacobsen.

101 Gressgård 2002.

102 Interseksjonalitet-begrepet kommer fra amerikansk feminisme og viser til en situasjon der ulike diskrimineringsgrunnlag krysser over, samvirker og forsterker hverandre. Se for eksempel Gressgård 2013.

tende opplevelse. Som medlem av Norsk Studentunions kvinnegruppe var oppdraget der å informere, blant andre muslimske kvinner, om den norske likestillingsmodellen. For Jacobsen ble det en vekker at iranske, muslimske kvinneaktivister i Beijing viste liten interesse for norsk likestilling. Heller enn å lytte til stemmene fra nord om å bli reddet fra undertrykking, brukte de konferansen til å samle seg om en ny bevegelse, i ettertid kjent som islamsk feminisme. Jacobsen understrekte at mange, også innenfor kjønnsforskning, er blinde for betydningen av sitt eget ståsted. Etter opplevelsen i Beijing har hun i sin forskning problematisert forståelsen av muslimske kvinner som undertrykte og sårbare.¹⁰³

I 2015 tok over én million migranter både sjø- og landeveien til Europa. Dette ble fort omtalt som en flyktningkrise, og mange tiltak ble diskutert og innført for å stoppe strømmen av flyktninger og migranter. SKOK-forskere hadde kompetanse og erfaring blant annet gjennom deltakelsen i IMER-programmet, – og nye kjønns-teoretiske perspektiver kunne bringes inn i forskning om den nye situasjonen.

Migrasjon ble Jacobsens viktigste forskningstema ved SKOK. Mellom 2016 og 2020 ledet hun NFR-prosjektet «WAIT». Det undersøker hvordan lovverk, kulturelle normer og maktforhold strukturerer tid på bestemte måter, og hvordan disse strukturene virker på subjektive erfaringer og livsprosjekter.¹⁰⁴ Prosjektet tok utgangspunkt i teorier om tid og begrepene «waitinghood» eller «venten» og irregulære eller ulovlige immigranter. Prosjektet er komparativt og studerer irregulære migranternes situasjon i fire europeiske byer – Oslo, Stockholm, Marseille og Hamburg. Det har postkolonial teori og interseksjonelle perspektiver som rammer, med oppmerksomhet om hvordan ulike og forskjellskapende faktorer kan virke sammen og forme migranternes opplevelser av hvordan det er å leve i usikkerhet om hva fremtiden bringer.¹⁰⁵

Migrasjonsforskerne ved SKOK har nå en tverrfaglig fors-

103 «Fleire vil studere kjønn», Nyhetsmagasinet. Kjønnsforskning. Forskningsrådet, 6. januar 2017 – <https://kjonnsforskning.no/nb/2017/01/fleire-vil-studere-kjonn>

104 Se Jacobsen, Karlsen & Khosravi (red.) 2020.

105 Jacobsen, Karlsen & Khosravi (red.) 2021. Prosjektet åpnet for at SKOK kom med i skandinaviske og europeiske kjønnsforskningsnettverk som studerte utfordringer knyttet til migrasjon i vår tid. Det rekrutterte forskere til SKOK, som geografen Kari Anne Drangslund som tok doktorgrad innenfor prosjektet.

kergruppe og et nytt NFR-prosjekt: Temporary protection as a durable solution? The 'return turn' in asylum policies in Europe (TemPro). Kjønnsforskernes migrasjonsforskning kan skape engasjement. I Danmark er kjønnsforskning blitt kritisert for å være politisert kjønns- og migrasjonsforskning i regi av «venstresida».¹⁰⁶ Slik kritikk er ikke kommet i Norge, så langt.

Kjønnsforskningens historie og framtid

I dette kapitlet er det vist at kvinneforskningens historie ved UiB går tilbake til 1970-årene, og at den har vært dominert av samfunnsvitere og humanister. Begge utførte empirisk forskning, og begreps- og teoriutvikling fulgte i dens kjølvann. Med SKOK under ledelse av Wærness ble kjønn og utvikling tematisert, og under Mortensens ledelse fra 2005 til 2010 ble forskningen i større grad orientert mot humanistisk, teoretisk kjønnsforskning. Det innebar å ta i bruk feministisk psykoanalytisk teori og ulike varianter av poststrukturalistisk kjønnsteori. I Jacobsens lederperiode fikk SKOK-forskningen tydeligere innslag av samfunnsvitenskapelig kjønnsforskning, uten at interessen for teoriutvikling ble borte. Nye forskningstemaer kom til, som migrasjon og minoritetsforskning. Seksualitetsforskningen som startet da Mortensen var leder, fortsatte mens Jacobsen var leder, og vokste i omfang.

Etter 2010 brukes ikke begrepet poststrukturalisme så mye innenfor kjønnsforskningen, og det kan se ut som om det ikke lenger er så relevant i faglige debatter. Men «avleggere» av dette store, tverrfaglige teorifeltet lever i beste velgående i kjønnsforskningen generelt og i forskningen ved SKOK: Skeiv teori, postkolonialitet og interseksjonalitet er utgangspunkt for aktuell forskning.

Selv om teoriutvikling har hatt en sentral plass i forskningen ved SKOK, har tilknyttede forskere også kunnet dyrke sine empirisk orienterte kjønnsforskningsinteresser. Nesten all kjønnsforskning har vært – og er – basert på en eller annen form for empiri, men denne åpenheten overfor ulike måter å være kjønnsforsker på har trolig vært en viktig grunn til at det ikke har vært store faglige konfronta-

sjoner innad ved senteret. Historien om kvinne- og kjønnsforskningen ved UiB kan dermed leses som prosjekt som har åpnet for stor grad av sameksistens mellom empirikere og teoretikere, humanister og samfunnsvitere. Både under humanisten Mortensens ledelse og samfunnsviteren Jacobsens ledelse har SKOK fulgt mandatet: å bruke empiri i kjønnssteoriens tjeneste.

Tidsskriftet *Kjønnsforskning* hadde en kronikk-serie i 2021 der forskningsledere ved landets kjønnsforskningssentra svarte på spørsmålet: Hva forsker vi på? Jegerstedt understreker i sitt svar ordet mangfold: Tidligere har det vært prosjekter med kvinne- og familieperspektiv og dessuten om byhistorie.¹⁰⁷ Forskningen ved SKOK handler om så forskjellige tema og tilnærminger som kjønn og autisme, rasialisering i russisk online aktivisme og om psykoanalysens «renessanse» i politisk filosofi.¹⁰⁸ SKOK har åpnet for å fremme både teoretisk og empirisk orientert kjønnsforskning. Både det globale og det historiske perspektivet er viktig. Forskningen når langt ut. Et eksempel er Gressgårds artikkel «Å stange hodet i veggen», om mikroaggresjon og hverdagslig diskriminering, som er oversatt til mange språk og nylig til arabisk.¹⁰⁹

Forskergruppene ved SKOK har fått stor oppslutning de senere årene. Det tyder på tverrfaglig og tverrfakultær interesse for teoriet som forskere ved senteret er opptatt av.

Litteratur og kilder

- Berg, A.J., Bolsø, A. & Hellstrand, I. (2020). Posthumanistiske muligheter og transhumanistiske blindspor i det antropocene. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 4, 285–298.
- Bøe, M. (2012). *Debating family law in contemporary Iran. Continuity and change in women's rights activists' conceptions of Shari'a and women's rights*. Universitetet i Bergen.
- Christensen, K. & Syltevik, L.J. (2013). Lønnsarbeid og kvinnearbeid. Tilbake til diskusjonen om arbeid. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 37(2), 157–172.
- Dahlström, E. (red.) (1962). *Kvinnors liv och arbete*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. [Kvinnors liv og arbeid 1964].
- Danbolt, M. & Schmidt, C.U. (2021). Kampen mot «identitetspolitikk» og angrep på forskningsfriheten: Rapport fra Danmark. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 45, 56–63.
- Drangslund, K.A.K. (2021). *Working to 'Wait Well. Exploring the temporalities of irregular migration in Germany* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.

107 Se for eksempel Johansen 1998, 2011.

108 «Navnet former kjønnsforskningen», KILDEN. Forskningsrådet, 20.5.2021. <https://kjønnsforskning.no/nb/2021/05/navnet-former-kjønnsforskningen>

109 <https://www.uib.no/skok/144679/mikroaggresjon-p%C3%A5-arabisk>

- Egeland, C. (2005). Sexing up the subject: An elaboration of feminist critique as intervention. *European Journal of Women's Studies. Special issue: Transformative Methodologies in Feminist Studies*, 12(3), 267–280.
- Egeland, C. (2006). Differences that matter? Or: What is feminist critique? I: E. Mortensen (red.), *Sex, breath and force. The ontology of sexual difference*. Lexington Books.
- Gjerden, J.S., Jegerstedt, K. & Svrljuga, Ž. (red.) (2019). *Exploring the black Venus figure in aesthetic practices*. Boston, MA: BRILL.
- Gressgård, R. (2002). *Dilemmaet mellom likeverdighet og særegenhet som ramme for flerkulturell dialog* (doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Gressgård, R. (2010). *Multicultural dialogue. Dilemmas, paradoxes, conflicts*. New York: Berghahn Books.
- Gressgård, R. (2013). Asexuality: From pathology to identity and beyond. *Psychology and Sexuality*, 4(2), 179–192.
- Gressgård, R. (2017 [2005]). Muslimen med slør, anorektikeren og den transseksuelle – Hva har de felles? *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 41(4), 248–261.
- Gullestad, M. (1984) *Kitchen-table society. A case study of the family life and friendships of young working-class mothers in urban Norway* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Halsaa, B. (2006a). Norsk kvinne- og kjønnsforskning – med tidsskriftet som prisme. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47(2), 225–256.
- Halsaa, B. (2006b). Fra kvinneforskning til kjønnsforskning. I: J. Lorentzen & W. Mühleisen (red.), *Kjønnsforskning. En grunnbok* (s. 108–120). Oslo: Universitetsforlaget.
- Halsaa, B. (2006c). Kvinneforskning. I: J. Lorentzen & W. Mühleisen (red.), *Kjønnsforskning. En grunnbok* (s. 95–107). Oslo: Universitetsforlaget.
- Halsaa, B. (2011). STK [Senter for tverrfaglig kvinneforskning, UiO] gjennom 25 år. Et forargelsens hus? *Bulletin*, 2, 11–12.
- Haukanes, H. & Pine, F. (red.) (2005). *Generations, Kinship and Care*. UiB. Skriftserien. Centre for Women's and Gender Research, 17.
- Hellstrand, I., Henriksen, L., Koistinen, A.-K., McCormack, D. & Orning, S. (2017). Welcome to The Monster Network. *Fafnir*, 4(3–4), 80–83.
- Holst, C. (2009). *Hva er feminisme?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Holst, C. & Aarseth, H. (2011). Poststrukturalisme og kjønnsforskning: Slik to sosiologer ser det. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 35(2), 154–163.
- Husakouskaya, N. (2019). *Problematising the transgender phenomenon. Sexual geopolitics and europeanization in contemporary Ukraine* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Haavet, I. E. (1998) Nina Grieg: Kunstner og kunstnerhustru (doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Jacobsen, C.M. (2017). The (in)egalitarian dynamics of gender equality and homotolerance in contemporary Norway. I: *Egalitarianism in Scandinavia. Historical and contemporary perspectives*. Palgrave Macmillan.
- Jacobsen, C.M., Karlsen, M.-A. & Khosravi, S. (red.) (2021). *Waiting and the temporalities of irregular migration*. Abingdon: Routledge.
- Jahnson, S.Ø. (2014). *Innestengt eller utestengt? Norsk prostitusjonspolitikk og kampen mot menneskehandel* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Jegerstedt, K. (2008). *Angela Carter leser Freud Allegorien og parodien som kritiske lesestrategier i The Passion of New Eve* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Jegerstedt, K. (2010). Hva var poststrukturalismen – Og har den utspilt sin rolle? *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 34(4), 405–411.
- Jegerstedt, K. (2011). Poststrukturalisme og kjønnsforskning – Svar til Cathrine Holst/Helene Aarseth og Harriet Bjerrum Nielsen. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 35(4), 343–348.
- Johansen, H.M. (1998). *Separasjon og skilsmisse i Norge 1536–1909. En familie- og rettshistorisk studie* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Johansen, H.M. (2011). *Slik levde de da. Familie og hverdagsliv i Drammen gjennom 200 år*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Johansen, H.M. (2019). *Skeive linjer i norsk historie. Frå norrøn tid til i dag*. Oslo: Samlaget.
- Kjønnsforskning 2008–2012. **Sluttrapport. Kjønnsforskningsprogrammet**. Oslo: Norsk forskningsråd (NFR).
- Kvinneforskningens plass ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet (1985, juni). Universitetet i Bergen, Komitéinnstilling til Det samfunnsvitenskapelige fakultet (sak 012. 2/85).

- Lorentzen, J. & Mühleisen W. (2006). Hva er kjønnsforskning? I: J. Lorentzen & W. Mühleisen (red.), *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundgren, E. (1985). *På tvers. Religion, tverrfaglighet og kjønn. Trekk fra avvikets historie som innfallsvinkele til en humanistisk metode- og teoriebatt. En omtale av de enkelte arbeidene i disputasgrunnet og deres forhold til hverandre* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Lundgren, E. (1992). *Det får da være grenser for kjønn. Voldelig empiri og feministisk teori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lykke, N. (2008). *Kønsforskning. En guide til feministisk teori, metodologi og skrift*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- McCormack, D. (2016). Living with others inside the self: Decolonising transplantation, selfhood and the body politic in nalo hopkinson's brown girl in the ring. *Medical Humanities*, 42(4), 252. <https://doi.org/10.1136/medhum-2016-010917>
- Michelsen, M. (2018). *Tarrying with sexual matters: Thinking change from Lacan to Badiou*. (doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Mikaelsson, L. (2000). *Kallets ekko. Studier i misjon og selvbiografi* (doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Moi, T. (red.) (1986). *The Kristeva Reader*. Oxford: Blackwell.
- Moi, T. (1998). *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Oslo: Gyldendal.
- Moi, T. (2004). From femininity to finitude. Freud, Lacan, and feminism, again. *Signs*, 29(3), 841–878.
- Moi, T. (2007). Språkets tvangstrøye: Om poststrukturalistisk språkteori og queer teori. I: T. Annfelt, B. Andersen & A. Bolsø (red.), *Når heteroseksualiteten må forklare seg*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- Moi, T. (2015). Thinking through examples: What ordinary language philosophy can do for feminist theory. *New Literary History*, 46(2), 191–216.
- Mortensen, E. (2011). Farbare (om)veier? Om dekonstruktive og poststrukturalistiske strategier i kjønnsforskningen. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 35(2), 148–153.
- Mortensen, E., Egeland, C., Gressgård, R., Holst, C., Jegerstedt, K., Rosland, S. & Sampson, K. (2008). *Kjønns teori*. Oslo: Gyldendal.
- Nielsen, H.B. (2009). Totalteorier og andre teorier. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 32(2), 250–254.
- Nielsen, H.B. (2010). Dekonstruksjonens hegemoni. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 34(2), 160–163.
- Norges forskningsråd (2005). *Kjønnsforskning: kunnskap, grense, endring. Programstyrets midtveitsrapport – med anbefalinger til videre oppfølging av kjønnsforskningfeltet i Forskningsrådet*.
- NOU 1981: 46. *Grunnforskningens vilkår i Norge*.
- Næss, J.-R. (2006). Prolog. Kvinne – arkeolog – kvinnearkeolog gjennom 45 år. Om og til Gro. I: N. Anfinset & R. Barndon (red.), *Samfunn, symboler og identitet. Festskrift til Gro Mandt på 70-årsdagen* (s. 15–26). Universitetet i Bergen, Arkeologisk institutt.
- Oppong, C., Badasu, D.M. & Wærness, K. (red.) (2012). *Child care in a globalizing world: Perspectives from Ghana*. Cambridge University Press.
- Pedersen, L.D. (2012). Breder kunnskap med psykoanalyse. *Atrium. Studentmagasin for Det humanistiske fakultet UiB*, 3, 7–9.
- Seddighi, G. (2009). *The struggle for gender equality within an Iranian islamic framework: The case of one million signatures campaign* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Skarsbø, A.M. (2019, 22. januar). Fra kvinnefrigjøring til likestilling og mangfold [kronikk]. *KIFO*. Nyhetsbrev. Hentet 25. mai 2022 fra <https://kifinfo.no/nb/2019/01/tra-kvinnefrigjoring-til-likestilling-og-mangfold>
- «SKOK fyller ti år» (2011, 12. mai). *Kilden. Kjønnsforskning. Forskningsrådet*. Hentet fra <https://kjønnsforskning.no/nb/2009/05/skok-fyller-ti-ar>
- Solbrække, K.N. & Aarseth, H. (2006). Samfunnsvitenskapens forståelse av kjønn. I: J. Lorentzen, W. Mühleisen (red.), *Kjønnsforskning. En grunnbok* (s. 63–76). Oslo: Universitetsforlaget.
- Soleim, K.R. (1999). Finnes en vei mellom kjønnsdogmatisme og kjønnskeptisisme? *Kvinneforskning*, 23(1), 33–40.
- Thue, F.W. (1996). Det humanistiske fagfeltets historie. I: N. Roll-Hansen, J. Goksøyr, L.M. Irgens, K.B. Helle, T.I. Bertelsen, R.K. Lie, A. Nernæs, K.A. Selvig, F.W. Thue, S. Bagge & K.H. Teigen, *Universitetet i Bergens historie*. Bind II. Universitetet i Bergen.
- Tornes, K. (1981). Rapport fra internasjonal forskerkonferanse om kjønnsroller i utdanning, Klækken 4.–8. mai 1981. *Nytt om kvinneforskning*, 3, 18–26.

- Wærness, K. (1984).** The rationality of caring. *Economic and Industrial Democracy*, 5(2), 185–211.
- Wærness, K. (1995).** Kommentar til Julie Aslaksen og Charlotte Koren. Det ubetalte husarbeidets omfang og fordeling. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 36(2), 403–408.
- Wærness, K. (2004a).** *Dialogue on Care*. Skriftserien vol. 16. Centre for Women's and Gender Research, University of Bergen.
- Wærness, K. (2004b).** Skandinavisk forskning om velferd og omsorg – Relevant for dagens utviklingsforskning? *Sosiologisk tidsskrift*, 12(2), 167–178.
- Wærness, K. (2011).** Sosiologisk kvinneforskning og nye utfordringer fra de biologiske vitenskapene. *Sosiologisk tidsskrift*, 19(1), 48–53.
- Wærness, K. (2013).** Noen refleksjoner over utviklingen av norsk kvinneforskning, likestillingsforskning og kjønnsforskning fra 1970 og til i dag. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 37(2), 173–185.
- Wærness, K. & Christie, V. (1982).** Samliv og nærmiljø. I: H.F. Dahl & A.M. Klausen (red.), *Det moderne Norge. Bind 2*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Øyen, E. (1966).** *Ugifte mødre. En sosiologisk undersøkelse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Birger Bergem, Heidi Rafto og Runar Jordæn på stand for arbeidsplassen sin, Skeivt arkiv, under Oslo Pride i 2016. Arkivet ble offisielt åpnet i april 2015, og ble ledet av Jordæn.
Foto: Siv Mar Taule.

Kapittel 13

Fra studentaktivisme til levetårsundersøkelser og Skeivt arkiv

Åsmund Borgen Gjerde

Dette kapitlet tar for seg skeiv forsknings historie ved UiB. Det ser på homoforskningens gjennombrudd rundt 1990, og dette gjennombruddets forhistorie, hvordan skeiv teori deretter omdannet fagfeltet, fremveksten av helseforskning og levetårsundersøkelser fra rundt årtusenskiiftet, samt dannelsen av, og virksomheten ved, Skeivt arkiv. Kapitlet undersøker også hvordan denne historien kan relateres til ulike teoretiske perspektiver på forholdet mellom identitet og forskning.

I 2015 åpnet Skeivt arkiv som et nasjonalt dokumentasjonssenter for skeiv historie, lokalisert ved Universitetsbiblioteket i Bergen. Den skeive forskningen i Bergen hadde lange røtter, tilbake til 1970-tallet. Den var blitt dratt i gang først av studenter, etter hvert også av flere ansatte, ikke som del av noe samlet initiativ fra forskningsråd eller myndigheter. Når den skeive forskningen nå skulle få sin første permanente institusjon i Bergen, var det noe paradoksalt over denne institusjonen. Å starte et arkiv for å ta vare på dokumenter til skeive menneskers historie har et tydelig element av synliggjøring i seg.¹ Det bygger nødvendigvis på en oppfatning om at medlemmer av denne gruppen deler en kollektiv identitet, og det å bevare gruppens historie styrker den kollektive identiteten. Det er imidlertid vesentlig å legge merke til at den gruppen hvis historie arkivet skal bevare ikke er definert for eksempel som LHBT+, men som «skeive».

Ordet «skeiv», brukt om menneskers kjønnsuttrykk og seksuelle orientering, har etter hvert gått inn i dagligspråket. Brukt i denne betydningen har ordet sin opprinnelse i «skeiv teori», som betegner tenkemåter som særlig identifiseres med arbeidene til Eve Kosofsky Sedgwick og Judith Butler fra 1980- og -90-tallet.² En viktig bestanddel i den skeive teorien er nettopp oppløsningen av stabile identiteter som «kvinne» og «homofil», i konfrontasjon med den «identitetspolitikk» Butler identifiserte i tidligere forskning og aktivisme om og for kvinner og homofile. Butler analyserte og kritiserte den kultur og samfunnsstruktur som ifølge henne gjorde konstruksjonen av slike stabile identiteter til et nødvendig utgangspunkt for aktivisme for likhet. I Skeivt arkivs navn og formål kan altså to motstridende tilnærminger til skeiv forskning og identitet sies å være virksomme: på den ene siden identitetsdannende, på den annen identitetsoppløsende. Når dette kapitlet erklærer at det handler om skeiv forskningshistorie, betyr det altså ikke at all forskning som behandles, legger skeiv teori til grunn. Fordi ordet «skeiv» har gått inn i dagligspråket, favner begrepet «skeiv forskning» også forskning som avviser eller i liten grad forholder seg til skeiv teori i Butlers tapning. Leseren vil for eksempel legge merke til at mange av de vitenskapelige arbeidene det vises til, bruker klassiske begreper som lesbiske og homofile.

1 Jordåen 2010: 7.

2 Butler 1990/2006, Sedgwick 1990.

I de siste årene har ordet «identitetspolitikk» blitt brukt på en helt annen måte enn Butlers for å karakterisere skeiv identitet og forskning. En rekke sinte kommentatorer har hevdet at identitetspolitikk er i ferd med å ødelegge academia. Denne påståtte identitetspolitikken har blitt identifisert dels med studenter som ønsker at flere forfattere med minoritetsbakgrunn skal være representert på pensum. Dels har den blitt identifisert med spesifikke fagfelt: kjønnsstudier, «Critical Race Theory» og skeiv forskning. Denne forskningen, hevder kritikerne, handler om en undertrykking som ikke virkelig eksisterer.³ Selv om kritikerne selv forutsetter undertrykkingens ikke-eksistens, er det mulig å omformulere til en kritikk som er mulig å undersøke nærmere: Den «identitetspolitiske», inkludert den skeive, forskningen forutsetter eksistensen av en undertrykking den heller burde dokumentere. I Norge har kritikk som dette blitt fremmet av aviskommentatorer og politikere uten akademiske pretensjoner.⁴

I USA har det blitt fremsatt noe grundigere versjoner av denne kritikken, som til dels har blitt satt i forbindelse med 1990-tallets «science wars». «Science wars» handlet imidlertid i stor grad om å forsvare naturvitenskapenes stilling som sannhetsprodusent mot humanistiske og samfunnsvitenskapelige tilnærminger som undersøkte og satte spørsmålsteget ved de sosiale kontekstene for hvordan naturvitenskapelige sannheter ble produsert.⁵ Kritikken mot akademisk identitetspolitikk blir dermed på et vis en mer ekstrem versjon av en posisjon flere forsvarere av naturvitenskapelig sannhet inntok i «science wars»: Idealet for positiv, vitenskapelig sannhet overføres fra naturvitenskapene til humaniora og samfunnsvitenskap, og det å bruke kritisk tolkende metoder for å identifisere former for undertrykking som ikke er åpenbart kvantifiserbare for en «nøytral» observatør, blir et brudd med dette positive idealet. Denne tilnærmingen finnes i boken *Cynical Theories* (2020) av kulturskribent Helen Pluckrose og matematiker James Lindsay. De gjør narr av Butler for hvordan hun avviker fra «common sense»-beskrivelser av den sosiale verden, og denne «common sense» behandles – uten nærmere grunnlegging – som objektiv sannhet.⁶

3 Khrono, 3. desember 2020 (besøkt 18. januar 2021); Aftenposten, 12. juli 2020; Aftenposten, 4. august 2020; Aftenposten 8. august 2020; Larsen 2020.

4 <https://agendamagasin.no/debatt/hvem-vil-odelegge-akademia/>. Besøkt 14. februar 2022.

5 Gieryn 1999: 336–362.

6 Pluckrose & Lindsay 2020: 89–110.

En helt annerledes kritikk av Butlers skeive teori er fremmet av feministiske teoretikere. Den handler om at Butler er unødvendig abstrakt, og neglisjerer kroppslige og erfaringsmessige aspekter ved kvinnelig identitet.⁷ Det er likevel langt mellom dem som argumenterer for å rehabilitere den identitetspolitikken Butler ville oppløse.⁸

Mens forholdet mellom forskning og «identitet» nylig er aktualisert, har det en lang historie, ikke minst i historieforskningen. Leopold von Ranke, gjerne regnet som nøkkelperson for den moderne historieforskningens fremvekst, satte ikke bare fram en lære om kildekritikk som hans etterfølgere skulle kodifisere, som veien til historisk sannhet. De historiske fakta, mente han, måtte også settes sammen til en fortelling som skulle la nasjonen oppnå «fullkommen selvbevissthet» og kunnskap om «sitt opphav, sin vekst og sin karakter».⁹ Et av den moderne historievitenskapens fremste formål var altså å skape nasjonal identitet. Det var forskning *for* identitet like mye som forskning *om* identitet.

Da norsk historieforskning ble profesjonalisert på 1800-tallet, var også et av dens viktigste formål å bidra til å fremme nasjonal identitet.¹⁰ De fleste historikere i senere tid vil mene at faget har beveget seg noe bort fra denne opprinnelsen, men at faget fortsatt kan være nasjonalt orientert. Det har til dels praktiske årsaker, som kildeatilgang. Når verden er organisert i nasjonalstater, vil også svært mange av de enhetene historikeren kan studere, nødvendigvis være av nasjonal karakter. Likevel har historikere også i vår tid hevdet at det fortsatte nasjonale fokuset har en identitetsskapende funksjon, uten å koble dette til en påstand om at det identitetsskapende ved den nasjonalt fokuserte historieforskningen representerer en trussel mot dens vitenskapelighet.¹¹

Dette kapitlet forteller om den skeive forskningens historie ved og rundt Universitetet i Bergen, fra dens spede røtter til skrivende stund. Målet har vært å vise hva forskningen omfatter av ulike perspektiver og tema, hvordan slik forskning har blitt etablert,

7 Moi 1998. Om Moïs bok som representativ for en bredere tendens innen feministisk teori, se Mortensen 2015: 56.

8 Ett eksempel er Mesli 2015.

9 Andresen, Rosland, Ryymin & Skålevåg 2012: 168.

10 Andresen mfl. 2012: 174–180.

11 Blom & Helle 1990: 18, 77.

hva dens viktigste mål har vært, og hvordan den har endret seg. Det er søkt etter publikasjoner som har kunnet danne grunnlag for å etablere hovedtrekkene i selve forskningshistorien, men det har ikke vært mulig å ta med alt. Siden det er et eget kapittel i dette bindet om forskningen ved Senter for kvinne og kjønnsforskning, så omtales ikke forskningen der. I herværende kapittel betraktes denne historien på bakgrunn av de tilnærmingene til forholdet mellom identitet og forskning som er beskrevet ovenfor. Det søkes dels å benytte disse perspektivene for å si noe om den skeive forskningens historie ved UiB, dels å benytte den skeive forskningens historie ved UiB for å si noe om de ulike perspektivene.

Homoforskningen

Øivind Eckhoff, som under pseudonymet Finn Grodal ga ut boken *Vi som føler annerledes*¹² i 1957, kan kanskje regnes som den første norske «homoforskeren». Gjennom 1960- og -70-tallet ble det skrevet en rekke hovedfagsoppgaver om homofili i forskjellige fag, alle levert ved Universitetet i Oslo. Ifølge Turid Eikvam var de fleste av hovedoppgavene på 60- og 70-tallet preget av at sykdomsforståelsen av homoseksualitet ennå ikke var et tilbaketrukket stadium.¹³ I 1974 kom det som kan regnes som det første bergenske homoforskningsarbeidet. Helge Hasselgreen var medisinstudent og publiserte dette året artikkelen «På leting etter homokokken», i *Nordisk psykiatrisk tidsskrift*. Artikkelen tok utgangspunkt i kjente psykiatriske fagbøker og argumenterte for at de var særdeles uvitenskapelige og gjorde lite annet enn å reprodusere psykiaternes fordommer om homoseksualitet som en sykdom.¹⁴ Blant psykiaterne Hasselgreen kritiserte, var tidsskriftets redaktør, Einar Kringlen. Da Hasselgreen sendte inn sin artikkel, ba Kringlen ham først om å tone ned noe av kritikken mot psykiaterne. Hasselgreen insisterte imidlertid på at artikkelen

12 Grodal 1957. I internasjonal sammenheng er det et tydeligere skille mellom den nye «homoforskningen» og tidligere forskning som betraktet homoseksualitet som et problem som skulle løses eller utryddes. Norske psykologer og psykiatere formidlet slik forskning i Norge, men sto i liten eller ingen grad bak slik forskning selv. Jordæen 2010. Om Eckhoff og «homoforskning», se Eikvam 2001: 412, kjønnsforskning.no, 3. mai 2007 (besøkt 8. april 2021).

13 Eikvam 2001: 413.

14 Hasselgreen 1974.

skulle inneholde en radikal kritikk av hvordan psykiatrien hadde behandlet homoseksualitet, og Kringlen ga etter.¹⁵ Hasselgreen skulle ikke komme til å gå videre med forskning. I noen år sent på 1970- og tidlig på 1980-tallet fikk en gruppe homoaktivister i stand en ordning der de besøkte undervisningen ved psykologi og fortalte psykologistudentene om sitt syn på homofili. I forbindelse med dette ble brosjyren *Homofili* trykt. Den inneholdt nevnte artikkel av Hasselgreen, samt nyere bidrag av Leif Pareli og Reidar K. Lie (1954–), som vi møter igjen senere i dette kapitlet. Det gjennomgående budskapet i brosjyren var at psykologer og psykiatere måtte forlate forståelsen av homofili som en sykdom, og at forskingen måtte slutte å fokusere på årsaker til homofili og heller fokusere på konteksten for homofile menneskers liv. Det var altså til dels et manifest for en ny type homoforskning.¹⁶

Først på 1980-tallet forsvant sykdomsperspektivet fra hovedoppgavene ved UiO, og nå kom også de første hovedoppgavene ved UiB. Det samfunnsvitenskapelige fakultet skulle ikke komme til å bli et tyngdepunkt for skeiv forskning ved UiB, men et unntak var en tidlig hovedoppgave i sosiologi, Merethe Gjertsens livsløpsanalyse av åpenhet blant lesbiske.¹⁷ De første hovedoppgavene med skeive tema ved UiB ble imidlertid skrevet innenfor litteraturvitenskap og nordisk, av Ellen Mortensen i 1982 og Kjell M. Sæle i 1984.¹⁸

«Jeg var opptatt av å finne de litterære røttene våre», sier Jan Olav Gatland (1949–) i et tilbakeblikk filmet av Skeivt arkiv. Dette synes å ha utviklet seg til nærmest et livsverk for ham, etter at han leverte hovedfagsoppgave i fransk ved UiB i 1977. Samme år ble han aktiv i det politiske arbeidet for homofiles rettigheter.¹⁹ Noen år senere forlot han Bergen og etablerte seg som bokanmelder og

15 Korrespondansen mellom Hasselgreen og Kringlen har vært oppbevart av psykologi-professor ved UiB Norman Anderssen, som overlot den til forfatteren av dette kapitlet i påvente av overlevering til Skeivt arkiv.

16 Informasjonsgruppa i Homofil bevegelse i Bergen, *Homofili og psykiatri: Noen momenter til forståelsen av menneskelig mangfold* (Bergen: 1980), i LLH Bergen og Hordalands arkiv (uordnet), boks «Konferansar, grupper, festivalar m.m.», Skeivt arkiv. Takk til Runar Jordåen som sporet opp brosjyren.

17 Gjertsen 1989. Det ble også på 1990-tallet og senere levert enkelte hovedfagsoppgaver med skeive tema på SV. Så vidt undertegnede vet, har imidlertid ingen av de fast ansatte drevet med slik forskning, og det er levert én doktorgradsavhandling som berører skeive tema, om seksualitetsdebatter i Stortinget: Stenvoll 2002.

18 Mortensen 1982, Sæle 1984.

19 Gatland 2011: 44.

kulturredaktør i blant annet Nordlys og Fritt Fram.²⁰ I 1993 kom han tilbake til Bergen som universitetsbibliotekar. Han forble ved Universitetsbiblioteket i Bergen til han nådde pensjonsalder i 2019.²¹ Hans arbeid med å kartlegge, beskrive og analysere omtaler av homofile i norsk litteratur – særlig på 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet – begynte imidlertid mens han virket i pressen. Han hadde bevart kontakten med litteraturmiljøet i Bergen.²² Et gjennombrudd for Gatlands arbeid kom med publiseringen av den omfattende litteraturhistorien *Mellom linjene: Homofile tema i norsk litteratur* i 1990. Gatlands mål med denne boken plasserer den innenfor et synliggjøringsparadigme:

På vår jakt etter identitet og sosial bakgrunn er det godt å vite at vi homofile på ingen måte er (litteratur)historielause. For å kunne stå fram som eit solid planta tre med frodige greiner og løfta kroner – også for å «forsvare» vår naturlege plass i samfunnet, kan det vere trong for å vise til at stamma vår har mange årringar og at røtene våre femner vidt. Det er berre (litteratur)historiebøkene som i alle år har prøvd å teie oss i hel. Dermed også ein del av mangfaldet i litteraturen.²³

Gatlands historiske kartlegging av homofile tema i litteraturhistorien er unik i en norsk sammenheng. *Mellom linjene* kan også ses som introduksjonen av noe som skulle bli et særtrekk for forskningsmiljøet i Bergen: den historiske orienteringen. Der homoforskningen og etter hvert den skeive forskningen i hovedsak fokuserte på samtid og nær fortid, skulle flere bergenske forskere skille seg ut med et blikk som søkte lenger tilbake i tid. Gatland forteller i tilbakeblikk at det var vanskelig å finne et forlag for boken, da forleggere skal ha ment at den skapte mistanker mot kanoniserte forfattere.²⁴ Denne

20 Avisen til Det norske forbundet av 1948, den landsdekkende organisasjonen for homofiles rettigheter, som i 1992 slo seg sammen med Fellestrådet for homofile organisasjoner for å danne Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring, som i 2008 skiftet navn til Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner, og i 2016 til FRI – Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. Fritt fram gikk inn i 1990 og ble erstattet av magasinet *Blikk*, som fortsatt kommer ut, men uten binding til organisasjoner.

21 Espen Tørset, «Jan Olav Gatland», allkunne.no (besøkt 23. desember 2020).

22 Gatland 1990: 8.

23 Sst.: 15.

24 Skeivt arkivs intervju med Jan Olav Gatland, januar 2018, <https://skeivtarkiv.no/jan-olav-gatland-fodt-1949> (besøkt 23. desember 2020).

holdningen hos forlagene sier kanskje noe om homofiliens kulturelle posisjon i denne perioden: relativt stor grad av aksept for at homofile mennesker eksisterte og hadde rett til å leve i henhold til sin orientering, kombinert med betydelig kulturell berøringsangst i en heteronormativ kultur.²⁵ Selv om han ikke har hatt en stilling med mye forskningstid, har Gatland gjennom de siste 30 årene gitt ut en rekke bøker. Han har arbeidet videre med tematikker beslektet med pionerarbeidet om homofile i litteraturen, samt om seksualitet mer generelt, i tillegg til temaer uten åpenbart slektskap med dette.²⁶

Tiåret etter *Mellom linjene* ble på mange måter et slags gjennombrudd for en ny form for homoforskning i Norge og i Bergen. I 1992 møttes forskere fra ulike fagfelt, som delte interesse for å bidra til en ny form for forskning om skeive mennesker, til en konferanse i Oslo. Konferansedeltagerne ble enige om å danne *Nettverk for forskning om homoseksualitet*. Det skulle bli et viktig møtested.²⁷

Den skeive vendingen

Også for andre enn Gatland lå røttene til den forskningen som nå ble publisert, langt tilbake i tid. Pål Bjørby (1948–) dro til sjøs som 16-åring, før han endte opp med å studere litteratur ved University of Minnesota, der Cheri Register på 1970-tallet vekket hans interesse for feministiske perspektiver på litteraturen. Feminisme ble en vei inn i interesse for det nye fagfeltet «lesbian and gay studies». Tilbake i Norge ble Bjørby tidlig på 1980-tallet UiB-student. Han og samboeren fikk en ektepar-leilighet i Fantoft studentby. I 1982 ble de brutalt overfalt i sin egen leilighet av en gruppe menn som alle skal ha sittet i Studentsamskipnadens råd for Fantoft. Til tross for politianmeldelse, fikk angrepet ikke noen konsekvenser for overgriperne. Bjørby og samboeren flyttet derfor ut av studentbyen og året etter tilbake til USA igjen.²⁸ I 1993 vendte han nok en gang

25 Om hvor utbredt den heterofile angsten for å bli «smittet» av homofili var i populærkulturen, se bla. Ihle 2018: 135–136.

26 Gatland 1996, 2002, 2003, 2008, 2010, 2016a, 2016b, 2018.

27 Lie, Halvorsen & Brantsæter 1995: 5.

28 Skeivt arkivs intervju med Pål Bjørby, november 2017, <https://skeivtarkiv.no/pal-bjorby-fodt-1948> (besøkt 7. januar 2021).

tilbake til Norge, først til Tromsø, og fra 1995 ble han ansatt på UiB, ved litteraturvitenskap.²⁹ Bjørby har gjennom hele karrieren hatt en interesse for feministiske perspektiver på litteratur, men hans viktigste rolle sett fra dette kapitlets perspektiv er som pioner for «queer theory» – skeiv teori. I festskriftet han fikk i 2008, har kollegene hyllet ham for det.³⁰

Skeiv teori er ikke bare vanskelig å definere eller avgrense. Udefinerbarheten er nettopp en del av poenget. Bjørby selv skrev flere introduksjonskapitler og -artikler til skeiv teori.³¹ Skeiv teori er ikke én teori, men et samlebegrep brukt i en rekke studier. Trolig er den aller viktigste Butlers *Gender Trouble* fra 1990. Butlers hovedanliggende var å avvise den essensialismen hun så innenfor feminismen, homobevegelsen og den gryende homoforskningen. Sterkt inspirert av Michel Foucaults *Seksualitetens historie*, men også av psykoanalyse, feministisk teori og «klassisk» sosiologi, forsøkte Butler å vise at ideer om identitet, spesielt «kvinnen», var konstruksjoner og diskursive forestillinger som feministisk teori tenderte mot å ta for gitt, som essensielle utgangspunkt. Butler kritiserte det hun så på som en identitetspolitisk feminisme, og argumenterte for en feminisme som satte spørsmålstegn ved identiteter heller enn å befestet dem.³² Hun utdypet senere denne kritikken i bøkene *Bodies that Matter* og *The Psychic Life of Power*.³³ I likhet med en tidligere og sentral teoretiker, Kosofsky Sedgwick, fremstilte Butler ideer om homoseksualitet som identitet som en konstruksjon skapt av det heteronormative samfunnet.³⁴ Butler og Kosofsky Sedgwick var de viktigste teoretikerne for Bjørby, og til sammen representerer de to av de viktigste trekkene ved skeiv teori: avsløringen av heteronormative maktstrukturer i kulturen og samfunnet, og oppløsningen av faste identiteter bygget på kjønn og seksualitet.

Skeiv teori skulle komme til å få stor betydning for homoforskningen, blant annet på en slik måte at begrepet «homoforskning» snart ikke lenger skulle virke som en presis nok beskrivelse

29 Siri Lindstad, «Jubileringer Queer-misjonær», Forskning.no, 28. desember 2008 (besøkt 7. januar 2021).

30 Hamm, Sejersted & Waage 2008.

31 Bjørby 1995, 2001, 2008.

32 Butler 1990/2006.

33 Butler 1993, 1997.

34 Sedgwick 1985, 1990.

av feltet. Skeiv teori kaster lys over forholdet mellom forskning og identitet eller «identitetspolitikk», og den var på mange måter et opprør *mot* identitet heller enn et opprør *for* å gjøre identitet til en viktigere kategori i forskning. I en viss forstand kan en rekke sosiologiske, psykologiske og filosofiske arbeider fra rundt midten av det 20. århundret stå som forløpere, som Wilhelm Reich og Herbert Marcuses.³⁵ På ulike måter og via ulike resonnementer hevdet eller impliserte disse forfatterne at den heterofile familien, og de normene og strukturene som gjorde den til en så dominerende livsform, hadde en sosialt undertrykkende funksjon. Selv om de implisitt eller eksplisitt hevdet at det var en nær sammenheng mellom begjær, kjærlighet og sosiale strukturer, førte deres kritiske analyser av den heterofile familien i liten grad videre til omfattende undersøkelser av andre former for begjær og kjærlighet. Da Foucault ga ut første bind av *Seksualitetens historie*, argumenterte han mot den såkalte «undertrykkingshypotesen» – at seksualitet var blitt fortrent og undertrykt i moderniteten – som de ovenfor nevnte forskere kan sies å representere. Foucault presenterte i stedet ideen om at hvert menneske har en seksualitet som en historisk, kulturell og sosial konstruksjon.³⁶ Dette ble en av de mest sentrale ideene Butler bygget videre på i sine arbeider.³⁷

Bjørby var altså den som introduserte skeiv teori i Bergen. Det er imidlertid ikke slik å forstå at skeiv teori var en eksotisk import som ikke ville kommet til Bergen eller Norge om det ikke var for ham. Bjørbys vektlegging av skeiv teori var del av en bred strømning som foregikk like mye innenfor kjønnsforskning som i skeiv forskning.³⁸ I 1996 publiserte tidsskriftet *Lambda Nordica* en dobbelutgave om skeiv teori, uten norske bidrag.³⁹ Fra omtrent samme tid ble begrepet «skeivhet» opphav til konflikter innenfor homobevegelsen. Siden ideen om homoseksualitet som medfødt identitet hadde vært viktig i politisk arbeid for å sikre nye rettigheter og bedret rettsstilling, kunne skeiv teoris oppløsning av etablerte identiteter fremstå som en oppskrift på politisk kapitulasjon.⁴⁰

35 Reich 1933, Marcuse 1955/1966, se også Robinson 1969.

36 Foucault 2019/1976.

37 Butler 1990/2006: 49.

38 Bjørby 1995.

39 Årgang 2, nr. 3–4, 1996.

40 Seehus 2009: 240–243.

Skeiv teori ble også en rød tråd gjennom Bjørbys karriere. Mye av hans forskning hadde imidlertid ikke så direkte å gjøre med homofile og lesbiske tema, men lå nærmere kjønnsforskningen. Dette utsagnet må selvsagt kvalifiseres, da grensene mellom kjønnsforskningen og homoforskningen på ingen måte er klare, og ble mindre tydelige med den skeive teoriens inntog. Av Bjørbys forskning er arbeidet om Åsmund Sveens lyrikk blant det som tydeligst representerte en applikasjon av skeiv teori på homofile tema. I 2003 hadde Gatland publisert en biografi om Sveen, uten å trekke særlig veksler på skeiv teori.⁴¹ I 2010 publiserte Bjørby en analyse av Sveens diktsamling *Andletet* (1932). Bjørby leste her Sveens poesi blant annet som et uttrykk for, og en internalisering av, den homofobi som dominerte i samtidens kultur og vitenskap. Dikter-jegets selvforakt ses direkte i sammenheng med rådende hypoteser om homoseksualitet innenfor sexologien og psykoanalysen.⁴²

Birger Angvik (1940–) studerte i Spania og Peru på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet. I 1973 fikk han en stilling i spansk ved UiB, der han skulle bli fram til han nådde pensjonsalderen i 2010, etter hvert med Latin-Amerika-studier som fag. Til tross for at Spania og Peru var diktaturer, opplevde han at holdninger til homoseksualitet der var langt åpnere enn i 1970-tallets Norge. Latinamerikansk litteratur var hans fremste forskningsfelt. Selv om Angvik sørget for at kvinnelige og homofile forfattere ble representert på pensum, hadde hans egen forskning som oftest ikke noen veldig klar skeiv vinkling før på 1990-tallet.⁴³ I 1994 beskrev han i bladet *Løvetann* hvor viktig «gay and lesbian studies» og «queer theory» var i ferd med å bli i amerikansk akademia, og han ga en innføring i Kosofsky Sedgwicks arbeider.⁴⁴

Inspirert av utviklingen i USA forlot Angvik for en periode den latinamerikanske litteraturen for å skrive en biografi om Oscar Wilde. Han begynte boken med å erklære at «[n]o har det vore stille [om Wilde] lenge: for lenge. Stilla har vart i hundre år!» En opp-

41 Gatland kalte det riktignok et «portrett» heller enn en biografi, for å distansere seg fra det han med Toril Moi oppfattet som noe formalistisk ved norsk biografitradisjon. Gatland ville være mer kreativ i sine analyser, og vektlegge verkene mer enn fakta om forfatterens liv. På tross av denne analytiske ambisjonen benyttet han altså i liten grad innsikter fra skeiv teori. Gatland 2003.

42 Bjørby 2010.

43 Klassekampen 22. juni 2018.

44 Angvik 1994.

siktsvekkende påstand, all den tid Wilde var et hyppig objekt for biografier og andre studier. Det Angvik, mente var imidlertid at selv 100 år etter rettssakene som gjorde Wilde til «den første moderne homoseksuelle», ble Wilde fortsatt misforstått, feillest og ikke minst ufarliggjort. Dels gjaldt dette Wildes politikk; han gikk inn for en sosialisme som opphevet ikke bare den private eiendomsretten, men også familieinstitusjonen, og Angvik mente Wilde fremmet en maktkritikk som var nærmest proto-poststrukturalistisk. Dels gjaldt det begjærets plass i Wildes tekster, og spesielt prosa-tekstene.⁴⁵

Etnologen Tone Hellesund (1967–) interesserte seg også for 1800-tallet. Hun var student da homoforskningen fikk sitt gjennombrudd i Bergen tidlig på 1990-tallet. I sin hovedoppgave fra 1995, og deretter i avhandling og bok samt en rekke kortere tekster, ble det forrige århundreskiftets «peppermøer» Hellesunds tema.⁴⁶ Hellesund videreførte den historiske innretningen til Gatland, Bjørby og Angvik, men der disse hadde arbeidet med litteraturen, hadde Hellesund et bredere kulturhistorisk perspektiv. På denne tiden var Hellesund en av to i Norge som arbeidet med skeiv historie utenom litteraturen. Den andre var Øystein Rian, som i motsetning til Hellesund tok klart avstand fra skeiv teori.⁴⁷ Når man snakker om «minoritetshistorie» eller «bindestrekshistorie», er det ikke uvanlig å se slike fagfelts historie beskrevet som en bevegelse gjennom stadier. Det første er «synliggjøring» av den aktuelle gruppen, mens senere stadier gjerne innebærer mer teoretisk problematisering.⁴⁸ Hva gjelder Hellesund og peppermøene, kan en nok si at i hennes tidligste forskning var synliggjøring viktig, kombinert med teoretisk problematisering.

I den grad peppermøene – enslige kvinner fra borgerskap og middelklasse – var usynlige i historien fram til Hellesunds arbeider, var det ikke ved at de ikke ble omtalt, men ved at de ikke ble tatt på alvor. Det manglende alvor som ble peppermøene til del, hadde blant annet vist seg i at tidligere forskere hadde nedvurdert peppermøenes betydning for den tidlige kvinnebevegelsens fremvekst.

45 Angvik 2000: 13–14, 35, 55–56.

46 Hellesund 1995, 2002, 2003, 2008b.

47 Rian 2001.

48 Melve 2010: 233–237, Blažević 2015: 12, 22–23.

Hellesunds synliggjøring besto i at hun ga peppermøene en grad av verdighet, ved det at hun tolket deres politiske, kulturelle og moralske prosjekt på en måte som viste fram meningen(e) i det heller enn å latterliggjøre det. Hellesunds nye grep var å forstå peppermøene i lys av skeiv teori. I sine analyser av peppermøene både problematiserte hun ideer om homoseksuell og heteroseksuell identitet, og hun viste hvordan omverdenens respons på peppermøene var formet av heteronormativitet.

Peppermøenes britiske ekvivalent – «the spinsters» – hadde tidligere vært tema for et sentralt kvinne- og kjønns historisk verk, Sheila Jeffreys' *The Spinsters and her Enemies* (1985). Også Jeffreys hadde søkt å «rehabiliterer» spinsterne, og hun fokuserte på deres kamp mot prostitusjon og seksuelt misbruk av barn. Hun hevdet at spinsternes politiske gjennomslag tok slutt som en følge av nye seksualideologier som hang tett sammen med den nye vitenskapen sexologi, som hun hevdet representerte lite annet enn menns negative holdning til kvinnelig frigjøring. Både Jeffreys og spinsterne selv fikk hard kritikk av en av 1980-tallets viktigste feministiske tenkere, Gayle Rubin, som betraktet sexologien som del av et seksualliberalt fremskritt og karakteriserte Jeffreys' posisjon som «anti-sex».⁴⁹ Jeffreys tok til motmæle mot denne kritikken. Hun hevdet at verken hun selv eller spinsterne var anti-sex, men derimot sto for en kvinnefrigjøring som også var seksuell, men på kvinners premisser.⁵⁰ Hellesund på sin side formulerte en slags tredje posisjon i denne debatten: Peppermøene var virkelig anti-sex, men det i seg selv var en posisjon som fortjente å tas på alvor, ikke avskrives, bortforklares eller latterliggjøres.⁵¹

Etter doktorgraden fikk Hellesund postdoktorstilling finansiert av Forskningsrådets program for Velferdsforskning. Hellesunds prosjekt, som hun etter hvert skulle ta med seg inn i forskerstilling ved Rokkansenteret, handlet om selvmord, selvmordsforsøk og selvmordstanker blant unge homofile. Med bevegelsen fra det historiske til det samtidige, fra skriftlige til muntlige kilder, bevegde Hellesund seg også nærmere de samfunnsvitenskapelige og sam-

49 Rubin 1984: 302.

50 Jeffreys 1997/1985: ix–xv.

51 Hellesund 2003: 212–214.

tidige prosjektene som dominerte i norsk skeiv forskning.⁵² Boken *Identitet på liv og død* (2008) var et resultat av prosjektet. Den bygger på intervjuer med unge homofile som hadde gjort selvmordsforsøk eller hatt selvmordstanker og koblet dette til sin seksualitet. Boken er i stor grad en analyse av, og oppgjør med, identitetspolitikk, men identitetspolitikk forstått på en annerledes og mer spesifikk måte enn hvordan politikere og massemedier har forstått den gjennom de siste årene.

Hellesund fant at informantene hennes opplevde at den homoseksuelle identiteten de oppdaget i seg selv, medførte at de ikke kunne regne med å være «en selvsagt del av verden». Den overfladiske toleransen for homoseksualitet, som hadde preget det norske samfunnet i flere år, eksisterte altså side om side med mer subtile, kulturelle mønstre som for noen unge gjorde livet uutholdelig. Hellesund trekker blant annet på Pierre Bourdieus teori om symbolsk makt og vold, og på Butler og andre skeive teoretikers forståelse av heteronormativitet og kritikk av essensialisme. Et bemerkelsesverdig trekk ved boken er hvordan Hellesund viser så tydelig hvordan disse teoriene – som så ofte blir kritisert for å være abstrakte og uklare – har en klar relevans og beskriver noe som er følbart i de enkelte menneskeliv. Hun beskriver «identitetspolitikk» som det fenomenet at skeive mennesker og deres organisasjoner entydig har bygget sitt politiske arbeid for likhet på en idé om at seksualiteten springer ut av en menneskelig essens. Hun aksepterer at denne ideen har vært nyttig i det politiske arbeidet, fordi den har utgjort et overbevisende argument om at homoseksualitet ikke er noe en kan velge bort, og som derfor må aksepteres. Med henvisning til Butler og andre argumenterer Hellesund imidlertid også for at en essensialistisk idé om homoseksualitet er et produkt av, og uløselig knyttet sammen med, et heteronormativt samfunn. Veien videre mot likhet kan derfor ikke være å vinne stadig mer toleranse for de homoseksuelle, essensialistisk forstått, men å oppløse det binære identitetsparet heteroseksuell/homoseksuell.⁵³

Dag Øistein Endsjø (1968–) kom til UiB i 2006 som professor i religionsvitenskap, en stilling han hadde fram til 2017, da han flyttet til UiO. Ved siden av den akademiske karrieren har Endsjø vært

52 Eikvam 2001.

53 Hellesund 2008a.

svært profilert som politisk aktivist, spesielt, men ikke utelukkende, for skeives rettigheter. Endsjø var pådriver for å se kampen for skeives rettigheter i et menneskerettighetsperspektiv, og bidro slik

til å snu diskursen fra å handle om at LHBT-personer skal få enkelte rettigheter, til at det handlet om at deres selvsagte rettigheter var blitt holdt tilbake fra dem – og fortsatt ble det.⁵⁴

Hans religionsvitenskapelige forskning har tatt opp en rekke ulike tema, hvorav flere har lite med skeivhet å gjøre. I hans mest innflytelsesrike arbeid, boken *Sex og religion*, som er oversatt til ti språk, spiller imidlertid skeivhet en viktig rolle. Bokens overordnede tema er hvordan ulike religioner har forstått og regulert sex. Den er tematisk inndelt og behandler de ulike religionenes forhold til homoseksualitet i et eget kapittel. Boken er på ingen måte teoritung, og har et visst preg av lærebok. Likevel, ved å sammenstille hvor ulike religionenes forståelse og regulering av heteroseksualitet og homoseksualitet er, fremhever Endsjø på et vis seksualitetens «performative» karakter, og kan sies å virke innen et «skeivt paradigme».⁵⁵

Skeivhet og helse

Norman Anderssen (1958–) begynte å studere psykologi på samme tid som de nevnte informasjonsmøtene med psykologistudenter. Hans hovedoppgave fra 1986 undersøkte homofile menns oppfatninger om egen identitet. Til doktorgraden skiftet han tema og disputerte med en avhandling om fysisk aktivitet blant unge. Likevel ga han ikke slipp på temaet fra hovedoppgaven, og i antologien *Homoseksualiteter på norsk* (1995) ga han en oversikt over motsetningen mellom essensialistiske og konstruktivistiske tilnærminger innen forskningsfeltet. Han argumenterte her blant annet for at ubevisst essensialistiske tilnærminger var et forskningspolitisk hinder for forskning som kunne gagne skeive personer. Dette fordi de gjorde leting etter essensen og dens forklaring til det altoverskyggende

⁵⁴ <https://skeivtarkiv.no/skeivopedia/dag-oistein-endsjo> (besøkt 3. mars 2021).

⁵⁵ Endsjø 2009.

målet.⁵⁶ Anderssen hadde også tidligere, i *Løvetann*, tatt opp motsetningen mellom essensialisme og konstruktivisme,⁵⁷ noe som blant annet bidro til å vekke Hellesunds interesse for homoforskning.⁵⁸

Blant redaktørene for *Homoseksualiteter på norsk* – en antologi som var resultat av konferansen der Nettverk for forskning om homoseksualitet ble dannet i 1992 – finner vi Reidar K. Lie. Sent på 1970-tallet og tidlig på -80-tallet hadde han fullført medisinstudiet og avlagt magistergrad i filosofi ved UiB. Rundt samme tid publiserte han en anmeldelse av Ken Plummers bok *The Making of the Modern Homosexual* i *Frimerket*, i bladet til organisasjonen Homofil bevegelse i Bergen. Denne anmeldelsen bidro sterkt til å vekke nevnte Anderssens interesse for homoforskning.⁵⁹ Lie reiste deretter til University of Minnesota der han tok doktorgrad innenfor medisinsk vitenskapsteori, før han arbeidet i to år som assistant professor i «medical humanities» ved East Carolina University. Han arbeidet deretter 6 år ved Senter for medisinsk etikk ved UiO, før han vendte tilbake til UiB, der han siden har vært ansatt som professor i filosofi, med medisinfagets etikk og vitenskapsteori som viktigste arbeidsfelt. Det aller meste av Lies forskning kan ikke betegnes som skeiv forskning. Unntaket er hans arbeid om aids-relatert etikk.⁶⁰

Spesielt i én artikkel, publisert i *Lambda Nordica* i 1997, bygde Lie bro mellom den skeive forskningen og den medisinske etikken. Lie hadde vært aktiv i debatten fram mot vedtaket av ny smittevernlov i 1994. I artikkelen tok Lie utgangspunkt i boken *Saint Foucault* av David Halperin, som argumenterer både for Foucaults betydning som skeiv tenker, og for at hans arbeid utgjør en viktig utfordring mot tradisjonell etikk. Lie ville argumentere for Foucaults betydning for etiske spørsmål relatert til aids og familiepolitikk. Noe av det viktigste med Foucaults arbeider var hans argumentasjon for at vitenskap og «ekspertspråk» også var former for maktutøvelse. Lie satte dette i sammenheng med hvordan homofiles egen aktivisme og helsearbeid var viktig for responsen på aids-epidemien. Han argumenterte for at i spørsmål om hvordan leger skulle forholde seg til muligheten for aids-smitte, var det ikke bare et spørsmål

56 Anderssen 1995.

57 Anderssen 1988.

58 Mail fra Hellesund til forfatteren, 22. april 2021.

59 Anderssen 2011.

60 Se f.eks. Lie & Fonseca 1995.

om å ta det riktige valget, men om hvilke erfaringer som hadde etisk gyldighet. Og han argumenterte for at homofiles erfaringer og livsvalg hadde særlig relevans for familiepolitiske spørsmål om adopsjon og ekteskap.⁶¹

Kirsti Malterud (1949–) var en pioner i å bygge opp norsk allmennmedisinsk forskning. Hun hadde kommet ut som lesbisk i 1977, da hun også var nyutdannet lege.⁶² Hun var med på å starte Oslo helseråds rådgivningstjeneste for lesbiske og homofile, og etter noen år i allmennmedisinsk praksis begynte hun ved siden av det kliniske med allmennmedisinsk og samfunnsmedisinsk forskning og kritisk skribentvirksomhet. I 1981 skrev hun en rapport på oppdrag fra Oslo helseråd om mishandlede kvinner, deres helseproblemer og møter med helsetjenesten. Det skulle ta en stund før Malteruds egen forskning fikk en «skeiv» vinkling – etter den vide betydningen av begrepet. Hun gjorde imidlertid tidlig en innsats med å formidle amerikansk forskning i Norge, og oversatte og omarbeidet to viktige bøker tidlig på 1980-tallet.⁶³ I 1984 ga Malterud ut en bok som argumenterte for at helsevesenet var fullt av holdninger som var til skade for kvinnelige pasienter: Naturlige tilstander ble sykeliggjort, og reelle plager ble bagatellisert.⁶⁴ Kritikken var uvanlig og radikal for det tidlige 80-tallet, men skulle senere komme til å få stor oppslutning og bidra til endring i helsevesenet (se nedenfor).

I studietiden var Malterud kritisk til medisinsk forskning, med den overveldende biokjemiske tilnærmingen den hadde. Etter hvert som hun oppdaget andre tilnærminger til medisinsk forskning, blant annet via vennen Per Fugelli, ble hun mer og mer interessert i å drive med forskning selv. Tidlig på 1980-tallet ble hun med i Kvinnehelsegeriljaen, et kollektiv bestående av kvinner i helsevesenet.⁶⁵ Dette, sammen med det forskningsrådstøttede nettverket «Kvinnens utviklingsmuligheter», inspirerte Malterud til å satse på allmennmedisinsk forskning om kvinnehelse. Midt på 1980-tallet kom hun til UiB og Institutt for allmennmedisin, med allmennpraksis ved

61 Lie 1997.

62 De biografiske detaljene om Malterud kommer fra to portrettintervjuer med henne: *kjonnforskning.no* 5. september 2017 (besøkt 8. april 2021); *Utposten: Fagblad for allmenn- og samfunnsmedisin* nr. 4 2018.

63 Bell, Hammersmith & Weinberg 1982, Fairchild & Hayward 1983.

64 Malterud 1984.

65 Kvinne kjenn din kropp. <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-3456>

Ulriksdal legesenter. I 1990 disputerte hun med doktoravhandlingen *Allmennpraktikerens møte med kvinnelige pasienter*.⁶⁶ Malterud fortsatte med kombinasjonen av allmennpraksis og forskning, blant annet om hvordan medisinen møtte kvinners helseproblemer. Malterud var opptatt av å vise at kvinner hadde spesifikke helseproblemer og ble møtt på en annerledes måte av helsevesenet enn menn. På dette feltet var Malterud tidlig ute i internasjonal sammenheng. Først etter år 2000 kom det et omfattende oppgjør i medisinfaget med tendensen til å anta at innsikter om menns helse kunne universaliseres til også å gjelde kvinner.⁶⁷ I 1999 kom Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) med en rapport om lesbiske og homofiles levekår. Den presenterte sjokkerende funn om skeive liv preget av depresjon, rus og trusler om vold.⁶⁸ Malterud mente rapporten var metodisk svak, skapte et «elendighetsfokus», og at virkeligheten var annerledes. Dette vekket interessen for å utforske lesbiske og homofiles levekår.⁶⁹

I antologien *Norsk homoforskning* fra 2001 bidro Malterud med en interseksjonell analyse av hvordan lesbiske som spesifikk gruppe ble marginalisert av medisinfaget: dels på samme måte som alle kvinner ble, dels ved at den medisinske forskningen om homofile både hadde sykelliggjort homofili og usynliggjort lesbiske ved det dominerende fokuset på homofile menn.⁷⁰ I 2011 utlyste Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) midler til en oppfølging av NOVA-rapporten fra 1999. Tilslaget gikk til en gruppe forskere ved UiB og Uni Helse, ledet av Malterud og Anderssen. På mange måter ble deres rapport, lagt fram i 2013, et korrektiv til elendighetsfortellingen presentert i rapporten fra 1999. Den fant at det absolutte flertallet av homofile og lesbiske levde relativt gode liv, til tross for at de som gruppe opplevde psykiske helseproblemer oftere enn heterofile. Bifile kvinner hadde imidlertid flere psykiske helseproblemer, mindre sosialt nettverk og lavere livstilfredshet enn andre skeive. Rapporten fant derimot at homofile ikke var mer utsatt for vold enn heterofile. Mens rapporten fant lite diskriminering mot homofile på arbeidsplasser, fant den at homofile menn

66 Malterud 1990.

67 Colville 2017, Wainer mfl. 2020.

68 Hegna, Kristiansen & Moseng 1999.

69 Malterud 1999.

70 Malterud 2001.

som studerte, i noen grad var utsatt for diskriminering både fra medstudenter og lærere.

Rapporten undersøkte også holdninger til homofile, lesbiske og transpersoner blant et representativt utvalg av den norske befolkningen. Selv om flertallet i hovedsak ikke hadde negative holdninger, fant forskerne at et nokså betydelig mindretall hadde slike holdninger. De gjennomførte dessuten en kvalitativ analyse av innsendte historier om å skjule sin seksuelle orientering. Et funn var at valget om å være åpen om sin orientering ikke var et spørsmål om enten–eller, men hadde flere nyanser, og at valg om å skjule sin orientering i forskjellige sammenhenger hadde mindre å gjøre med frykt for åpen diskriminering enn med heteronormativitet og homonegativitet. Det siste elementet i forskningsgruppens arbeid var innsamling av livshistorier fra homofile, lesbiske og transpersoner. Dette var ikke ment å danne grunnlag for en analyse, men rett og slett å dokumentere deres liv.⁷¹

Levekårsundersøkelsen fra 2013 fant at spesielt bifile kvinner var særlig utsatt for diverse helseproblemer som kunne ha sammenheng med deres minoritetsstatus. For å få mer inngående kunnskap finansierte Bufdir deretter et nytt prosjekt, «Helse blant lesbiske og bifile kvinner i Norge». Oppdraget gikk til Allmenntmedisinsk forskningsenhet ved Uni Research, og dette ble også gjennomført av Anderssen og Malterud. Datamaterialet var det samme som var innsamlet i forbindelse med levekårsundersøkelsen fra 2013. Dette skulle nå analyseres mer inngående for å få mer spesifikk kunnskap om helseforskjeller mellom de tre gruppene: lesbiske, bifile og heterofile kvinner. Forskerne fant at lesbiske og bifile stort sett hadde relativt god helse, men samtidig at lesbiske slet med en del helseproblemer i noe større grad enn heterofile, og at bifile som gruppe slet med helseproblemer i enda større grad enn lesbiske.

Hva gjaldt generell «fysisk» helse, fant forskerne veldig liten forskjell mellom heterofile og lesbiske, mens bifile derimot slet betraktelig mer enn de andre to gruppene på dette området, med høyere forekomst av kronisk sykdom og fysiske funksjonsnedsettelse. For psykisk helse gjaldt det at lesbiske hadde høyere forekomst av ulike plager, og bifile aller mest. Faktisk indikerte undersøkelsen

---

71 Anderssen & Malterud 2013.

at en gjennomsnittlig bifil kvinne slet med symptomer på psykiske plager i en slik grad at det ga indikasjon for behandling. Bifile hadde også oftere selvmordstanker og gjorde flere selvmordsforsøk enn lesbiske. Lesbiske kvinner som ikke var åpne om sin seksuelle orientering, hadde større forekomst av psykiske plager enn dem som var åpne. Forskerne fant imidlertid ikke en tilsvarende sammenheng mellom åpenhet og selvmordstanker og selvmordsforsøk.⁷²

Både levekårsundersøkelsen fra 2013 og oppfølgingsrapporten om lesbiske og bifile kvinner vektlegger teori om minoritetsstress. Begrepet «minoritetsstress» ble først utviklet av den amerikanske sosionomen Virginia Rich i hennes doktorgradsarbeid på 1970-tallet, som ga opphav til boken *Minority Stress and Lesbian Women* i 1981.⁷³ Minoritetsstress-teori har vokst til et stort fagområde. Forskingen deler i hovedsak en forståelse om at undertrykking og marginalisering – ikke bare den som skjer veldig tydelig og åpenbart, men også den mer subtile – av minoritetsgrupper på forskjellige måter gir opphav til stress, som på forskjellige måter påvirker helsen til personer som tilhører minoritetsgruppene. Minoritetsstress-forskning dreier seg dels om å dokumentere at slike prosesser faktisk har en merkbar helseeffekt, dels om å undersøke hvordan disse prosessene foregår for forskjellige minoritetsgrupper.

Anderssen og Malterud var varsomme med å komme med klare, bastante utsagn om årsakssammenhenger. De vektla kartlegging sterkere enn årsaksforklaring. Likevel satte de også forsiktig fram forslag til forklaringer. Rapporten fra 2013 fant at tydelig, åpenbar diskriminering rammet kun et mindretall av lhbt-personer i Norge. Denne diskrimineringen mot et mindretall var i seg selv ikke tilstrekkelig til å forklare det merkbart større omfanget av helsetilstander som rammet personer fra denne gruppen. Forfatterne brukte begrepet «heteronormativitet» for å vise til

kulturelle og sosiale institusjoner, praksiser og språk som forutsetter at alle mennesker er heteroseksuelle, at den heteroseksuelle kjernefamilien er naturgitt og universell, og at homoseksualitet dermed blir sosialt usynlig og annenrangs.⁷⁴

72 Malterud & Anderssen 2014.

73 Rich, Salway, Scheim & Poteat 2020, Rich 2020.

74 Anderssen & Malterud 2013: 24.

For å beskrive både den subtile marginaliseringen som følger av heteronormativiteten, og den tydeligere diskrimineringen, brukte de begrepet «homonegativitet». I sitt empiriske materiale mente forskerne å finne gode indikasjoner på at heteronormativitet og homonegativitet i det norske samfunnet hadde konkrete negative konsekvenser for skeive personer. Dette fordi disse holdningene har skapt en sosial kontekst der skeive personer må besitte betydelig kompetanse og utføre betydelig tilpasning og anstrengelse, f.eks. for å avgjøre i hvilke situasjoner det er akseptabelt å være åpen om sin skeive identitet, og i hvilke situasjoner det ikke er det. Slik tilpasning krever altså en anstrengelse og en kompetanse som ikke kreves av dem som passer i heteronormen, noe som kan gi opphav til minoritetsstress.⁷⁵ Som forskerne skriver: «Flere [av de intervjuede] beskriver en kontinuerlig årvåkenhet der de prøver å tolke betydningen av små nyanser og detaljer i sosialt samvær.»⁷⁶ Når denne kontinuerlige årvåkenheten gjelder hvorvidt personer i det sosiale samværet vil akseptere et sentralt element ved din identitet, er det ikke vanskelig å forstå at dette kan gi opphav til betydelig stress.

Rapporten fra 2014 setter ikke fram klare konklusjoner, men hypoteser for videre utforskning. En av hypotesene er at «minoritetsstress kan ha ulik utforming og betydning [for de] lesbiske og bifile kvinner».⁷⁷ Forskerne antyder også en forklaring på hvorfor det er slik:

Samfunnet har i økende grad begynt å venne seg til at det å være lesbisk eller homofil er aktuelle alternativer til heteroseksualitet. Biseksualitet er imidlertid fremdeles i stor grad usynlig som seksuell orientering, kanskje fordi dette i enda større grad utfordrer heteroseksualitetens tatt-for-gitt-heter og utbredte forestillinger om at det kun er «de andre» (dvs. lesbiske kvinner og homofile menn) som har sex med samme kjønn.⁷⁸

---

75 Anderssen & Malterud 2013: 167–168.

76 Sst.: 168.

77 Malterud & Anderssen 2014: 105.

78 Sst. 106.

Dette stemmer godt overens med rapportens funn om at bifile i mindre grad enn lesbiske aksepterer sin orientering og i mindre grad er åpne om den. Det synes å antyde en mulig konkret måte minoritetsstresset oppstår på hos enkeltindivider, som en respons på at åpenhet om egen identitet i sosiale situasjoner gjøres vanskelig av eksisterende normer og kulturelle mønstre. Minoritetsstress var imidlertid ikke den eneste mulige årsaken rapporten identifiserte til helseforskjellene den fant. Også manglende kunnskap i helsevesenet ble identifisert som en mulig årsak. Dels at helsepersonell, som fastleger, manglet tilstrekkelig kunnskap om helseutfordringer som var spesifikke for lesbiske og bifile kvinner, og dels at fastlegene ikke kjente til de enkelte pasientenes seksuelle orientering og dermed tok for gitt at de var heterofile. Her ser vi også at heteronormativiteten bidro til den mangelfulle oppfølgingen i helsevesenet, og at siden åpenhet er vanskeligere for bifile kvinner enn for lesbiske, var også mangelfull kunnskap i helsevesenet et problem som i størst grad rammet bifile.⁷⁹

Skeivt arkiv

Ved et seminar for Nettverk for forskning om homoseksualitet i oktober 2012 fortalte Hellesund om en idé hun hadde fått: Hva med å opprette et arkiv som samlet dokumentasjon fra skeive menneskers historie? Et skeivt arkiv? Tidligere samme år hadde Hellesund begynt å jobbe som bibliotekar ved Universitetsbiblioteket. Allerede på jobbintervjuet hadde hun nevnt sin interesse for å starte et skeivt arkiv.⁸⁰ Kim Friele deltok på seminaret. Få eller ingen andre har spilt en så viktig rolle i den norske homobevegelsen som Friele, og hele tiden har hun tatt vare på dokumenter som ble produsert. Friele tente på ideen og sa seg umiddelbart villig til å donere sitt eget store privatarkiv til et Skeivt arkiv. Etter at Friele i juni 2013 undertegnet en avtale med UiB om arkivet, kunne Hellesund og universitetsbibliotekets direktør Ole Gunnar Evensen kjøre til Geilo og hente Frieles arkivmateriale.⁸¹ Året etter ansatte UiB tre

79 Sst.: 105–106.

80 Hellesund 2016: 118.

81 <https://www.uib.no/aktuelt/36774/friele-ga-privat-samling-til-skeivt-arkiv>

personer i midlertidige stillinger for å ordne dette materiale, samt henvende seg til skeive miljøer for å samle inn mer materiale.⁸²

Skeivt arkiv åpnet 15. april 2015. Arkivets overlevelse var imidlertid ikke en selvfølge. I januar hadde kulturminister Torhild Widvey (Høyre) uttalt at videre finansiering var opp til UiB, som i de første årene finansierte arkivet sammen med bidrag fra stiftelsen Fritt Ord, Kulturrådet og Nasjonalbiblioteket.⁸³ Arkivets støttespillere arbeidet aktivt for å få politisk støtte. Partiene på venstresiden, samt Senterpartiet, var ikke vanskelige å overbevise, men regjeringspartiene (Høyre og Fremskrittspartiet) var avvisende. Gjennombruddet kom da regjeringens støtteparti Venstre, etter en rekke møter med representanter for Skeivt arkiv, gjorde fast støtte over statsbudsjettet til en høyt prioritert sak i budsjettforhandlingene. Fra og med 2016 fikk Skeivt arkiv en fast post på 5 millioner kroner over statsbudsjettet.⁸⁴ Arkivet kunne dermed få en fast stab på fire. Disse ble faglig leder Runar Jordåen, digital arkivar Hannah Gillow-Kloster, arkivar Ragnhild Bjelland og konsulent Heidi Rohde Rafto. I 2016 begynte også et stort intervjuprosjekt – gjennomført av flere midlertidig ansatte – for innsamling av «Skeive livsminner».⁸⁵

Skeivt arkiv var ikke i seg selv ment som en forskningsinstitusjon, men derimot – som det het i årsmeldingen for 2017 – som en institusjon som «formidler og stimulerer til forskning på skeiv historie». For å stimulere til forskning på skeiv historie utlyste Skeivt arkiv for første gang i 2016 masterstipender, og publiserte en liste over foreslåtte tema for masteroppgaver.⁸⁶ I årene som fulgte, lyktes Skeivt arkiv i å få tak i flere nye arkiver fra skeive organisasjoner og personer, samtidig som formidlingsaktiviteten var intens og intervjusamlingen stadig vokste.

I 2019 og 2020 forteller årsrapportene om økende interesse for samlingene fra studenter og forskere, og begge år er arkivene etter Helseutvalget (– for homofile, som det het de første årene etter stiftelsen i 1983) og HivNorge løftet fram som særlig populære. Det er grunn til å anta at en del forskning som benytter disse arkivene, er underveis, men ennå ikke publisert. Blant forskerne som benyt-

82   *Stoff*, 9. mai 2018.

83   Hellesund 2016: 119.

84   Skeivt arkiv, *Årsrapport 2015*.

85   Skeivt arkiv, *Årsrapport 2016*.

86   Skeivt arkiv, *Årsrapport 2017*.

tet disse arkivene, er UiO-stipendiat i medisinsk historie, Ketil Slagstad, som i 2020 publiserte en artikkel om lesbiske og homofile helsearbeideres aids-aktivisme på 1970- og -80-tallet.⁸⁷ Hellesund publiserte samme år en artikkel om ideer om sex og autentisitet blant lesbiske radikalfeminister på 1970-tallet, bygget på Skeivt arkivs beholdning av tidsskrifter fra denne bevegelsen.⁸⁸

Skeivt arkiv skal først og fremst tilrettelegge for forskere fra andre institusjoner, men også dets egne ansatte publiserer. Særlig gjelder det historiker Runar Jordåen, som disputerte i 2010.⁸⁹ Avhandlingens tema er homoseksualitet i norsk psykiatri og psykologi fra slutten av 1800-talet til 1960. Jordåen så disse fagfeltene som del av bredere kontekster. Han inkluderte lengre drøftinger av fagene, og avhandlingen er langt på vei en historie om hvordan en moderne forståelse av homoseksualitet ble skapt i Norge. Han tok utgangspunkt i to spørsmål som var lite utforsket for Norges vedkommende, men som har vært sentrale i den skeive historiske forskningen internasjonalt: Når oppsto den moderne identitets-kategorien «den homoseksuelle»? Og hvilken rolle har psykiatrien spilt for skeive menneskers liv? Jordåens egne svar er preget av nyanser, til dels nyansering av internasjonalt innflytelsesrike verker, basert på en norsk case-studie. Et interessant moment ved Jordåens avhandling er den betydning han finner at sedelighetsdebatter i 1880-årene hadde som et slags overgangsstadium mellom en tidligere sodomi-diskurs og en etter dette fremvoksende psykiatrisk forståelse av homoseksualitet som et avvik fra seksualitetens «naturlige» funksjon.

Siden har Jordåen blant annet publisert flere artikler om homoseksualitet under den tyske okkupasjonen av Norge, om syn på homoseksualitet i 1930-tallets seksualopplysningsbevegelse, om homofile tema i Alf Martin Jægers forfatterskap, samt om en «homoskandale» i Bergen i 1909.⁹⁰ Sammen med Gillow-Kloster bidro Jordåen dessuten med en artikkel om Skeivt arkiv i en engelskspråklig bibliotekfaglig antologi i 2020.⁹¹ Utover forskningen som foregikk blant Skeit arkivs ansatte, skulle arkivet også

87 Slagstad 2020.

88 Hellesund 2020.

89 Jordåen 2010.

90 Wolfert & Jordåen 2015, Jordåen 2017a, 2017b, 2020.

91 Jordåen & Gillow-Kloster 2020.

komme til å få ringvirkninger inn i forskning som foregikk ved andre institusjoner.

En slik ringvirkning kom da *Historisk tidskrift* i 2020 kom med et spesialnummer om skeiv historie, i samarbeid med Skeivt arkiv. Kort tid før dette hadde Hanne Marie Johansen, ved UiBs Senter for kvinne- og kjønnsforskning, publisert boken *Skeive linjer i norsk historie frå norrøn tid til i dag*. Dette var den første samlede akademiske fremstillingen av norsk skeiv historie.⁹² Johansen syntetiserte mer eller mindre alt som hittil var gjort av skeiv historisk forskning i Norge. Hun kombinerte dette med et historiografisk perspektiv og drøftet den skeive forskningens egen utvikling, samt påpekte at trans og interkjønn «er forsømte felt i skeiv historie».⁹³ Samme år tok Hellesund og Anderssen initiativ til å starte Forskergruppe for LHBTI-forskning ved UiB; den fikk ansatte fra de fleste fakulteter som medlemmer.

Gjennom det siste tiåret har det blitt gjennomført en lang rekke levekårsundersøkelser, både ved UiB og ved andre institusjoner.⁹⁴ Hva gjaldt kartlegging, og til dels analyse, av skeive liv i samtidens Norge, representerte dette tiåret altså et stort fremskritt. For andre typer skeiv forskning kan ikke det samme nødvendigvis sies. Den teksttolkende og historiske forskningen fikk nesten ikke forskningsmidler. Forskningsrådets program for kjønnsforskning, som hadde finansiert mye av den skeive forskningen fra 1990-tallet av, ble avvirket i 2012. I stedet skulle kjønnsperspektiver integreres i alle prosjekter. Kritikere hevdet at den eneste betydningen denne nye politikken fikk, var telling av kvinnelige deltakere i de ulike prosjektene og stopp i finansieringen av skeiv forskning.⁹⁵

Allerede ti år før hadde kriminologen Turid Eikvam tatt opp spørsmålet om institusjonalisering av skeiv forskning. Burde den ha sine egne forskningssentre? Eller bli en integrert del av de eksisterende sentrene for kjønnsforskning? Dette er spørsmål som ennå ikke er avklart, mer enn 20 år senere. Sentre for skeiv forskning eksisterer ikke i Norge. Skeivt arkiv er det nærmeste, men det har

92 Tidligere hadde Kim Friele skrevet noe i nærheten av en skeiv verdenshistorie, for et allment publikum, Friele 1985. Jonas Rein Seehus har skrevet en lignende populærhistorie om homofile i perioden det har eksistert en organisert homobevegelse, Seehus 2009.

93 Johansen 2019: 192.

94 Se f.eks. Roland & Auestad 2009, Ros 2013, Stubberud, Prøitz & Hamidiasl 2018.

95 Dagsavisen 3. juli 2019.

ikke forskerstillinger. Skeiv teori har fått stort gjennomslag ved sentrene for kjønnsforskning. Dette har bidratt til å gjøre grensen mellom kjønnsforskning og skeiv forskning mer uklar enn den var tidligere, da feltene var kjent som kvinneforskning og homoforskning. Likevel har empirisk forskning om skeive mennesker i nåtid og fortid ikke foregått i utstrakt grad ved sentrene for kjønnsforskning. Den skeive forskningens fremtid er derfor avhengig av enkeltpersoner i faste stillinger, samt tildelinger fra programmer uten noen spesifikk innretning mot skeiv forskning. Om det etter hvert fester seg et inntrykk av at skeive menneskers levekår er tilstrekkelig godt kartlagt og forstått, vil den skeive forskningens fremtid etter hvert bli avhengig av at de som har drevet den fremover siden 1990-tallet, får avløsere i form av nye fast ansatte med skeive forskningsinteresser.

Nye levekårsundersøkelser

I 2015 finansierte Bufdir en ny rapport, som skulle legge til rette for grundige undersøkelser av lesbiske, homofile, bifile og transpersoners levekår i fremtiden. Oppdraget gikk til en gruppe ved UiBs psykologiske fakultet, ledet av Anderssen. Rapporten identifiserte indikatorer til bruk i fremtidige levekårsundersøkelser.⁹⁶ Trolig vil dens påvirkning merkes i flere rapporter i årene som kommer. Ett resultat kom i 2020. Indikatorsett-rapporten anbefalte blant annet at noen spørsmål om seksuell orientering og kjønnsidentitet/uttrykk ble inkludert i Statistisk sentralbyrås (SSB) årlige levekårsundersøkelser. I rapporten ble det også gitt praktiske råd om hvordan dette kunne gjennomføres. I 2020 publiserte så SSB for første gang en rapport som sammenlignet de aktuelle gruppene med resten av befolkningen. SSB-rapporten viste at disse gruppene hadde merkbart lavere tilfredshet med sin helse, økonomi og med livet generelt enn resten av befolkningen.⁹⁷

Levekårsundersøkelsene har stått i fokus her mye på grunn av at de representerer en betydelig utvidelse av kunnskapen om livsforholdene til mennesker med ulik seksuell orientering i det norske

96 Anderssen, Buer, Olaniyan & Malterud 2016.

97 Støren, Rønning & Gran 2020.

samfunnet. De har produsert en langt mer «virksom» form for kunnskap enn hva tilfellet ofte er for grunnforskning, noe som også har vært hensikten med finansieringen av disse undersøkelsene. Samtidig har levekårsundersøkelsene også blitt til i nær kontakt og dialog med forskning som står nærmere grunnforskningen, og lenger fra den offentlige utredningsvirksomheten. Forskere involvert i levekårsundersøkelsene har veiledet doktorgradsavhandlinger om relaterte tema.⁹⁸ Og de har selv utforsket og problematisert tema relatert til levekårsundersøkelsene i vitenskapelige tidsskrifter.⁹⁹

I NOVA-rapporten fra 1999 ble ikke transpersoner omtalt. Et påfallende trekk ved Malterud og Anderssens rapport fra 2013 er at transpersoner bare ble inkludert i enkelte deler av rapporten, ikke gjennomgående på lik linje med homofile, lesbiske og bifile. Dette var forskerne bak rapporten selv tydelig bevisste på, og de var nøye med å presisere at dette ikke var et valg de selv hadde tatt, men et resultat av oppdraget.¹⁰⁰ På samme tid som Malterud og Anderssen gjennomførte sin store levekårsundersøkelse, gjennomførte Janneke var der Ros ved Likestillingssenteret i Hamar en undersøkelse av transpersoners levekår. Den avslørte at denne gruppen slet med store problemer som en følge både av fordommer og av mangel på kunnskap i helsevesenet, skolen og andre arenaer.¹⁰¹ Indikatorsett-rapporten fra 2016 inkluderte transpersoner på lik linje med andre skeive.¹⁰²

Allerede i 2017 ba Stortinget regjeringen om å finansiere en ny landsomfattende levekårsundersøkelse. Denne gangen var transpersoner inkludert på lik linje med de andre gruppene. Oppdraget skulle være et samarbeidsprosjekt mellom flere institusjoner. UiB var sentralt på flere måter. Forskningsgruppen besto av tre forskere, med Anderssen som UiBs representant. Et annet medlem, Helga Eggebø ved Nordlandsforskning, har doktorgrad fra UiB. I tillegg skulle materiale innsamlet av Skeivt arkiv være en viktig del av det empiriske grunnlaget.

Det første produktet av denne nye, store levekårsundersøkelsen var rapporten «Skeive livsløp» i 2019. Rapporten tok utgangs-

98 Se f.eks. Bjørkman 2012, Dahl 2015, Slåtten 2016.

99 Se f.eks. Malterud & Bjørkman 2016, Anderssen mfl. 2020.

100 Anderssen & Malterud 2013: 5.

101 Ros 2013.

102 Anderssen et al. 2016.

punkt i at den allmenne aksepten for skeive mennesker har blitt stor, samtidig som heteronormativitet på mange måter fortsatt preger kulturen. Rapporten ville svare på hvordan det å leve som skeiv i en slik situasjon påvirker livsløpet. Et kjennemerke ved denne rapporten, er det interseksjonelle innslaget ved at

flertallet av de skeive som er intervjuet, har innvandrerbakgrunn, samisk bakgrunn, nedsatt funksjonsevne, bakgrunn fra bygdesamfunn eller er eldre personer.¹⁰³

Forskerne så ikke det å ha «bakgrunn fra bygdesamfunn» som et diskrimineringsgrunnlag, men la likevel vekt på dette det fordi skeive i byer er sterkt overrepresentert i de fleste tidligere studier.

Skeive med innvandrerbakgrunn, fant rapporten, var ikke overraskende en særlig utsatt gruppe, da de er utsatt for to vanlige typer diskriminering, der rasistisk diskriminering i seg selv er et mer alvorlig problem enn diskriminering av skeive. Forskerne fant at innvandrere fra land med lover «som ikke anerkjenner likekjønnspar», var utsatt for fordommer fra andre innvandrere fra samme land. Flertallet opplevde skeive miljøer som inkluderende. Noen hadde imidlertid opplevd å bli utsatt for rasistisk ekskludering fra skeive miljøer, hadde støtt på stereotypier om «den homofobe araber» og møtt oppfatninger om at det ikke var mulig å være skeiv med en slik bakgrunn.¹⁰⁴ Rapporten fokuserte dessuten på erfaringer med å «komme ut» og fant at dette var mindre problematisk for homofile enn for personer som brøt med dikotomiene mann/kvinne og homo/hetero, som transpersoner, bifile og panfile. Hvordan man ble møtt første gang man kom ut, ble viktig for manges forhold til åpenhet videre i livet.¹⁰⁵ Sist, men ikke minst, løftet rapporten fram hvordan det å være skeiv kan få hele ideen om et «livsløp» til å se annerledes ut enn hvordan heteronormativiteten konstruerer det. Som forskerne påpeker, produserer heteronormativitet noe som kan kalles krononormativitet. Det vil si at et livsløp forstås i lys av reproduksjon: «overgangen til reproduktiv alder (ungdomstid), reproduksjonsfasen (voksen), aldring (overgangen til ikke-repro-

103 Eggebø, Stubberud & Anderssen 2019: 4.

104 Sst.: 38–41.

105 Sst.: 56–70.

duktiv alder)». ¹⁰⁶ Rapporten tok opp hvordan skeive bryter med krononormativiteten, betydningen av vennskap og skeive nettverk, samt møter med hatytringer og seksuelle krenkelses. ¹⁰⁷

Et av de tydeligste endringstrekkene ved levekårsundersøkelsene i den perioden UiB-forskere har vært tungt involvert i disse, er økt inkludering av transpersoner samt større oppmerksomhet om seksuelle orienteringer som bryter med homo/hetero-dikotomien. Levekårsundersøkelser er generelt ikke ment å være teoretisk banebrytende, og de svarer på relativt presise bestillinger fra oppdragsgiver. Det er dermed fristende å forklare disse utviklingstrekkene ikke bare med at skeiv teori har blitt mainstream innenfor forskningen, men også at den har påvirket hvordan kjønn og seksualitet blir forstått i samfunnet utenfor academia. Dette kan ses som en firefaset historie. Først bidro humanistiske forskere ved UiB til å introdusere skeiv teori. Deretter ble skeiv teori mer allment akseptert også i den ikke-historisk orienterte forskningen mellom 2000 og 2010. Deretter inntraff en mer allmenn aksept av skeivhet, det Johansen omtaler som «den skeive vendingen». ¹⁰⁸ Og til slutt forplantet denne seg til levekårsundersøkelsene.

Inkluderingen av transpersoner speilet også en utvikling innenfor homobevegelsen, som i økende grad var blitt en skeiv bevegelse som inkluderte transpersoner. Gjennom det meste av homobevegelsens historie i Norge var transpersoner ikke inkludert. Det endret seg med den skeive vendingen: Fra 2008 har transpersoner vært inkludert i Foreningen Fri, som er arvtakerorganisasjonen til Forbundet av 1948, men har utviklet seg fra en organisasjon som jobbet for rettighetene til en spesifikk minoritetsgruppe – homo-seksuelle og lesbiske – til en organisasjon «for kjønns- og seksualitetsmangfold». Forskning spesifikt om transpersoner har det vært lite av ved UiB. ¹⁰⁹

106 Sst.: 6.

107 Sst.: 71–91.

108 Johansen 2019: 211–212.

109 Et unntak er arbeidene til historiestudent Sigrid Sandal: Sandal 2017, 2020.

Skeiv forskning og identitet

I en del av den aller tidligste homoforskningen ved UiB var det et helt tydelig mål å bidra til homofil identitetsbygging, på en måte som hadde fellestrekk med hvordan historieforskning på 1800-tallet var ment å bygge norske og andre nasjonale identiteter. Denne forskningen kan også sies å rammes av Butlers kritikk av forskning som tar stabile identiteter for gitt. Det er ikke godt å si hva de anti-identitetspolitiske aviskommentatorene ville sagt om Gatlands *Mellom linjene*. Ett element i deres kritikk har vært at akademisk identitetspolitikk visstnok «kapsler inne» personer i en identitet og dermed fjerner dem fra det universelle fellesskapet.¹¹⁰ Var det å løfte fram homofile tema i norsk litteraturhistorie et angrep på det universelle? Eller kan det tvert imot forstås som bidrag til å løfte mennesker og tema som tidligere var blitt neglisjert, inn i det universelle? Fra perspektivet til historikere som lenge har ansett at identitetsbygging er et integrert aspekt ved faget, er det vanskelig å se at det identitetsbyggende aspektet av *Mellom linjene*, som utvilsomt er sterkt, skulle frata den noen verdi som forskningsarbeid.

Den «skeive vendingen» internasjonalt fikk stor betydning for homoforskningen i Bergen. Butler, Kosofsky Sedgwick og andre teoretikere inspirerte forskere til å rette blikket i nye retninger og til å tolke sitt materiale på nye måter. Svært mye av LHBT+-forskningen ved UiB er det vanskelig å tenke seg kunne blitt til, i noen gjenkjennbar form, uten innflytelse fra den skeive teoriens hovedverker. På den annen side, selv om teoriens ringvirkninger i den bergenske forskningen var store, synes ingen av forskerne som lot seg inspirere, å ha følt seg forpliktet til å akseptere eller forsvare Butlers mest radikalt kontraintuitive argumenter. Lite eller ingenting av den skeive forskningen i Bergen synes å forutsette aksept av Butlers argumentasjon om at biologisk kjønn er like konstruert som sosialt kjønn. Kanskje kan dette tolkes som støtte til Toril Mois kritikk av Butler, som blant annet handler om at Butler blir virkelighetsfjern og overdrevent abstrakt på grunn av en innbilt forpliktelse til å dekonstruere langt mer enn hennes øvrige posisjoner

---

110 Aftenposten, 12. juli 2020.

virkelig forutsetter.¹¹¹ Skeiv teori har heller ikke fjernet de «gamle» begrepene, som «lesbisk» eller «homofil».

Den humanistiske forskningen ved UiB som har latt seg inspirere av skeiv teori, indikerer at kritikken om å «kapsle inne» og motvirke det universelle er særdeles lite treffende. Nettopp å sette spørsmålstejn ved identitetskategorier, samt analysere prosessen som «kapsler inne» noen i en identitet, har vært blant dens fremste beskjeftigelser. Det mest sentrale punktet for denne anti-identitetspolitiske kritikken har imidlertid vært hvordan den identitetspolitiske forskningen avdekker undertrykking på steder og måter som «folk flest» ikke kjenner igjen. Et pussig trekk ved denne kritikken er at den synes å ta for gitt at i tilfeller der allment aksepterte oppfatninger står i strid med vitenskapelige funn, er det de allment aksepterte oppfatningene som skal ha forrang. Denne svært originale vitenskapsteorien har foreløpig ikke blitt utdypet eller begrunnet.

Man kan likevel spørre: Forutsetter skeiv forskning de undertrykkende strukturene som går under navnet «heteronormativitet», eller dokumenter den deres eksistens? I forbindelse med dette spørsmålet er særlig de mange levekårsundersøkelsene interessante. Levekårsundersøkelsene gir nokså uomtvistelig dokumentasjon for at skeives helsesituasjon er vesentlig forskjellig fra og mer negativ enn et gjennomsnitt av hele befolkningen. Må dette så nødvendigvis skyldes heteronormativitet, homonegativitet og minoritetsstress? Hellesunds bok om skeivhet og selvmord gir en sterk indikasjon på hvordan en slik årsakssammenheng kan fungere, selv om hennes lille og ikke-representative utvalg ikke kan telle som tilstrekkelig dokumentasjon. Naturlig nok gir levekårsundersøkelsene ikke like overveldende dokumentasjon for årsakssammenhengene som for eksistensen av helseforskjeller. Nettopp eksistensen av slike helseforskjeller kan imidlertid tjene som indikasjon på at de som benekter heteronormativitetens eksistens, bør kunne fremsette en alternativ og troverdig forklaring på helseforskjellene.

Samtidig finnes det også studier som kan sies å ta heteronormativitetens eksistens for gitt. Det virker likevel ikke presist

å karakterisere dette som at de forutsetter det de er ment å dokumentere. Mer presist kan det være å si at de forutsetter denne eksistensen fordi deres siktemål er et annet. Og så lenge det eksisterer en omfattende forskningslitteratur som sterkt sannsynliggjør heteronormativitetens eksistens, er det da et tegn på manglende vitenskapelighet i feltet at det også finnes studier som tar denne eksistensen for gitt? Samlet synes det å være liten grunn til å ta på alvor anklagene om at skeiv forskning utgjør en trussel mot universitetets vitenskapelighet, men kanskje mer relevant å sammenligne med den nasjonalt fokuserte historieforskningen: Både konstruksjon og oppløsning av identiteter har vært en integrert del av den skeive forskningens historie ved UiB. Det har vært forskning både om og for identitet. Og dette gir ikke grunnlag for noen dom om at den skeive forskningen er mindre vitenskapelig enn andre akademiske felt.

Litteratur

- Anderssen, N. (1988). Vil vi eller må vi? Om bakenforliggende premisser i homse- og lesbekamp. *Løvetann*, 12(12), 36–39.
- Anderssen, N. (1995). Forskning om homoseksualitet: Essensialistiske begrensninger. I: Lie, Halvorsen & Brantsæter s. 35–44.
- Anderssen, N. (2011). Valg eller legning: The Making of the Modern Homosexual. *Skråskrift: Tidsskrift for LLH Bergen og Hordaland*, 4, 27–32.
- Anderssen, N. & Malterud, K. (red.) (2013). *Seksuell orientering og levekår*. Bergen: Uni Helse – Allmennmedisinsk forskningsenhet.
- Anderssen, N., Buer, L., Olaniyan, O.S. & Malterud, K. (2016). *Kartlegging av levekår blant lesbiske, homofile, bifile og transpersoner: Et indikatorsett for ti års oppfølging*. Bergen: Det psykologiske fakultet, UiB.
- Anderssen, N., Sivertsen, B., Lønning, K.J., Malterud, K. (2020). Life Satisfaction and Mental Health among Transgender Students in Norway. *BMC Public Health*, 20(1), 138.
- Andresen, A., Rosland, S., Ryymim, T. & Skålevåg, S.A. (2012). *Å gripe fortida: Innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Samlaget.
- Angvik, B. (1994). Er det ein homo(forskar) ved universitetet ditt? *Løvetann*, 17(1), 37–39.
- Angvik, B. (2000). *Oscar Wilde*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bell, A.P., Hammersmith, S.K. & Weinberg, M.S. (1982). *Heterofili–Homofili: Kinsey-rapporten om seksuell orientering og partnervalg* (B. Grünfeld & K. Malterud, overs.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørby, P. (1995). Queer theory. I: Lie, Halvorsen & Brantsæter: 15–33.
- Bjørby, P. (2001). Queer-teori: Assymetriske identiteter. I: M.C. Brantsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K.O. Åmås (red.), *Norsk homoforskning* (s. 325–354). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørby, P. (2008). Eve Kosofsky Sedgwick. I: Mortensen, E., Egeland, C., Gressgård, R., Holst, C., Jegerstedt, K., Rosland, S. & Sampson, K. *Kjønsteori*. Oslo: Gyldendal.
- Bjørby, P. (2010). Åsmund Sveens Andletet (1932): En queering av seksualitet, drift og identitet. I: H.K. Rustad (red.), *«Der vårgras brygger»: Nye lesninger av Åsmund Sveens diktning* (s. 133–187). Vallset: Oplandske Bokforlag.
- Bjorkman, M. (2012). *Lesbisk selvtilitt – lesbisk helse: utfordringer og mestringsstrategier hos lesbiske kvinner* (Doktoravhandling). Bergen: Universitetet i Bergen.

- Blazević, D. (2015). *Jakten på et fagfelt: Den skandinaviske kvinne- og kjønnshistoriens fremvekst i skjæringsfeltet mellom historieforskning og kvinne- og kjønnsforskning* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Blom, K. & Helle, K. (1990). *Historie: Hva, hvordan, hvorfor? Fagdidaktisk innføring*. Bergen: Historisk institutt, UiB.
- Budler, J. (1990/2006). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York / London: Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On the discursive limits of «sex»*. New York: Routledge.
- Budler, J. (1997). *The psychic life of power: Theories in subjection*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Colville, D. (2017). Medicine's gender revolution: How women stopped being treated as 'small men'. *The Conversation*.
- Dahl, B. (2015). *Queer challenges in maternity care: A qualitative study about lesbian couples' experiences* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Eggebo, H., Stubberud, E. & Anderssen, N. (2019). *Skeive livsløp: En kvalitativ studie av levekår og sammentatte identiteter blant lhbttis-personer i Norge*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Eikvam, T. (2001). Norsk homoforskning – Status og fremtid. I: M.C. Brantsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K.O. Åmås (red.), *Norsk homoforskning* (s. 410–438). Oslo: Universitetsforlaget.
- Endsjø, D.Ø. (2009). *Sex og religion: Fra jomfruball til hellig homosex*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fairchild, B. & Hayward, N. (1983). *Nå som dere vet det* (K. Malterud, overs.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Foucault, M. (2019/1976). *The history of sexuality 1: The will to knowledge*. London: Penguin.
- Friele, K.-C. (1985). *De forsvant bare ...: Fragmenter av homofiles historie*. Oslo: Gyldendal.
- Gatland, J.O. (1990). *Mellom linjene: Homofile tema i norsk litteratur*. Oslo: Aschehoug.
- Gatland, J.O. (1996). *Skeive skrifter: Bibliografi over homofile tema i norsk litteratur*. Oslo: Biblioteksentralen.
- Gatland, J.O. (2002). *Mitt halve liv: Bjørnstjerne Bjørnsons vennskap med Clemens Petersen – og andre menn*. Oslo: Kolofon.
- Gatland, J.O. (2003). *Det andre mennesket: Eit portrett av Åsmund Sveen*. Oslo: Samlaget.
- Gatland, J.O. (2008). *Torvald Tu – eit diktarliv*. Oslo: Samlaget.
- Gatland, J.O. (2010). *Ord og orgasme: Ein biografi om Ola Raknes*. Oslo: Samlaget.
- Gatland, J.O. (2011). Historia er di: Om dokumentasjon av homohistoria. *Skråskrift: Tidsskrift for LLH Bergen og Hordaland*, 4.
- Gatland, J.O. (2016a). *Det litterære liv: Rolv Thesen og hans tid*. Bergen: Vigmostad & Bjørke.
- Gatland, J.O. (2016b). *Romantiske vennskap: Sjelevenner i norsk kultur*. Oslo: Samlaget.
- Gatland, J.O. (2018). *Ein driftig djevel i Bergen: Historia om Mons Litleré*. Oslo: Samlaget.
- Giertsen, M. (1989). *Lesbiske – Coming Out og åpenhet. En livsløpsanalyse* (Hovedoppgave i sosiologi). Universitetet i Bergen.
- Gieryn, T.F. (1999). *Cultural boundaries of science: Credibility on the line*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Grodal, F. (1957). *Vi som føler annerledes: Homoseksualiteten og samfunnet*. Oslo: Aschehoug.
- Hamm, C., Sejersted, J.M. & Waage, L.R. (2008). *Tekster på tvers: Queer-inspirerte lesninger*. Trondheim: Tapir.
- Hasselgreen, H. (1974). På leting etter homokokken. *Nordisk psykiatrisk tidsskrift*, 28(8), 605–611.
- Hegna, K., Kristiansen, H.W. & Moseng, B.U. (1999). *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. Oslo: NOVA.
- Hellesund, T. (1995). *Al min længsel og uro: Om einslege borgarskapskvinner rundt århundreskiftet* (Hovedoppgave). Universitetet i Bergen.
- Hellesund, T. (2002). *Den norske peppermø: Om kulturell konstituering av kjønn og organisering av enslighet* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Hellesund, T. (2003). *Kapitler fra singellivets historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellesund, T. (2008a). *Identitet på liv og død: Marginalitet, homoseksualitet og selvmord*. Oslo: Spartacus.
- Hellesund, T. (2008b). Queering the spinsters: Single middle-class women in Norway, 1880–1920. *Journal of Homosexuality*, 54(1–2), 21–48. <https://doi.org/10.1080/00918360801951947>
- Hellesund, T. (2016). Skeivt arkiv: The establishment of a queer historical archive in Norway 2012–2015. *Lambda Nordica*, 21(3–4), 111–134.
- Hellesund, T. (2020). Better than orgasm: Sex, authenticity and intimacy in the new women's movement in Norway. *Gender & History*. <https://doi.org/10.1111/1468-0424.12502>

- Ihle, O.-M. (2018). *Da He-Man kom til Norge: En fortelling om å vokse opp på åttitallet*. Oslo: Kagge.
- Jeffreys, S. (1997/1985). *The Spinster and her Enemies: Feminism and Sexuality 1880–1930*. Melbourne: Spinifex.
- Johansen, H.M. (2019). *Skeive linjer i norsk historie frå norrøn tid til i dag*. Oslo: Samlaget.
- Jordåen, R. (2010). *Inversjon og perversjon: Homoseksualitet i norsk psykiatri og psykologi frå slutten av 1800-talet til 1960* (doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Jordåen, R. (2017a). Arktisk homokamp. *Syn og segn*, 2.
- Jordåen, R. (2017b). Homoskandale! Sosialdemokrati, sensasjon og seksualitet i Bergen i 1909. I: R. Botheim, I.M. Baadsvik, G. Valderhaug & A. Wiig (red.), *Han e' søkkane go! Et festskrift til byarkivar Arne Skivenes* (s. 424–445). Oslo: ABM-media.
- Jordåen, R. (2020). Verdige og verdifulle relasjonar? Karl Evang og Torgeir Kasa om homoseksualitet i 1932. *Historisk tidskrift*, 99(4), 301–315. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2020-04-04>
- Jordåen, R. & Gillow-Kloster, H. (2020). Queering the Norwegian archive: Skeivt arkiv and changing concepts of gender and sexuality. I: M.T. Fjellestad & S. Acadia (red.), *Library and information studies for Arctic social sciences and humanities*. Abingdon: Routledge.
- Larsen, B. (2020). *Identitetspolitikk*. Oslo: Civita.
- Lie, R. & Fonseca, O. (1995). Informed consent to preventive AIDS vaccine trials in Brazil: A pilot study. *AIDS and Public Policy Journal*, 10, 22–26.
- Lie, R.K. (1997). Medisinsk etik, Foucault og homoseksualitet. *Lambda Nordica*, 3(4), 41–49.
- Lie, R.K., Halvorsen, R.S. & Brantsæter, M.C. (red.) (1995). *Homoseksualiteter på norsk: Rapport fra en forskningskonferanse*. Bergen/Trondheim/Oslo: Nettverk for forskning om homoseksualitet.
- Malterud, K. (1984). *Sykdom eller særpreg? En kritisk bok om kvinner og helse*. Oslo: Pax.
- Malterud, K. (1990). *Allmennpraktikers møte med kvinnelige pasienter* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Bergen, trykt i Allmennpraktikerserien, Oslo: Tano.
- Malterud, K. (1999). Elendighetsbeskrivelser i vitenskapelig drakt. *Blikk*, 10(13).
- Malterud, K. (2001). Lesbiske i medisinsk teori og praksis: Et kritisk perspektiv på kunnskap og helsetjenester. I: M.C. Brantsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K.O. Amås (red.), *Norsk homoforskning* (s. 191–213). Oslo: Universitetsforlaget.
- Malterud, K. & Anderssen, N. (2014). *Helse blant lesbiske og bifile kvinner i Norge*. Bergen: Uni Research Helse.
- Malterud, K. & Bjorkman, M. (2016). The invisible work of closeting: A qualitative study about strategies used by lesbian and gay persons to conceal their sexual orientation. *Journal of Homosexuality*, 63(10), 1339–54. <https://doi.org/10.1080/00918369.2016.1157995>
- Marcuse, H. (1955/1966). *Eros and civilization*. London: Sphere.
- Melve, L. (2010). *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyer.
- Mesli, R. (2015). *In defense of identity politics: A queer reclamation of a radical concept* (doktoravhandling). University of Michigan.
- Moi, T. (1998). *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Oslo: Gyldendal.
- Mortensen, E. (1982). *Lesbianism: A closeted existence within the contemporary American lesbian/feminist novel? A study and how lesbianisms structure form and content in Rita Mae Brown's «Rubyfruit Jungle» and Marge Piercy's «The high cost of living»* (Hovedoppgave i litteraturvitenskap). Universitetet i Bergen.
- Mortensen, E. (2015). The uses and abuses of gender theory. *Lambda Nordica*, 20(2–3), 49–73.
- Pluckrose, H. & Lindsay, J. (2020). *Cynical theories: How activist scholarship made everything about race, gender, and identity*. Durham: Pitchstone.
- Reich, W. (1933). *Die Massenpsychologie des Faschismus: Zur Sexualökonomie der politischen Reaktion und zur proletarischen Sexualpolitik*. Copenhagen: Verlag für Sexualpolitik.
- Rian, Ø. (2001). Mellom straff og fortilse: Homoseksualitet i Norge fra vikingtiden til 1930-årene. I: M.C. Brantsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K.O. Amås (red.), *Norsk homoforskning* (s. 25–56). Oslo: Universitetsforlaget.
- Rich, A. (2020). We can't talk about LGBT health without remembering Virginia Brooks. *Theconversation.com*
- Rich, A.J., Salway, T., Scheim, A. & Poteat, T. (2020). Sexual minority stress theory: Remembering and honoring the work of Virginia Brooks. *LGBT Health*, 7(3), 124–127. <https://doi.org/10.1089/lgbt.2019.0223>
- Robinson, P. (1969). *The Freudian Left: Wilhelm Reich, Geza Robeim, Herbert Marcuse*. New York: Harper & Row.
- Roland, E. & Auestad, G. (2009). *Seksuell orientering og mobbing*. Stavanger: Senter for atferdsforskning.

- Ros, J. v. d. (2013). *Alskens folk: Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*. Hamar: Likestillingssenteret.
- Rubin, G.S. (1984). Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality. I: C.S. Vance (red.), *Pleasure and danger: Exploring female sexuality* (s. 267–319). London: Routledge.
- Sandal, S. (2017). «En særlig trang til å ville forandre sitt kjønn»: Kjønnsskiftebehandling i Norge 1952–1982 (Masteroppgave i historie). Universitetet i Bergen.
- Sandal, S. (2020). «Transvestittbehandlingsspørsmålet»: Helsetilbod ved transseksualisme i Norge 1952–1979. *Historisk tidsskrift*, 99(4), 316–331. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2020-04-05>
- Sedgwick, E.K. (1985). *Between men: English literature and male homosocial desire*. New York: Columbia University Press.
- Sedgwick, E.K. (1990). *Epistemology of the closet*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Seehus, J.R. (2009). *Rødt, hvitt og skrått*. Oslo: NRK.
- Slagstad, K. (2020). The amphibious nature of AIDS activism: Medical professionals and gay and lesbian communities in Norway, 1975–87. *Medical History*, 64(3), 401–435. <https://doi.org/10.1017/mdh.2020.21>
- Slåtten, H. (2016). *Gay-related name-calling among young adolescents: Exploring the importance of the context* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Stenvoll, D. (2002). *Politisk argumentasjon: En analys av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945–2001* (Doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Stubberud, E., Prøitz, L. & Hamidiasl, H. (2018). *Den eneste skeive i bygda? Unge lhbt-personers bruk av kommunale helsetjenester*. Oslo: Forlaget Nora.
- Støren, K.S., Rønning, E. & Gran, K.H. (2020). *Livskvalitet i Norge 2020*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Sæle, K.M. (1984). *I fjordommens bilde: Skildringer av homofile menn i norsk litteratur* (Hovedoppgave i nordisk). Universitetet i Bergen.
- Wainer, Z. & The Sex and Gender Sensitive Research Call to Action Group (2020). Sex and gender in health research: Updating policy to reflect evidence. *Medical Journal of Australia*, 212(2), 57–62. <https://doi.org/10.5694/mja2.50426>
- Wolfert, R. & Jordäen, R. (2015). Homoseksualitet i det tyskokkuperte Norge: Sanksjoner mot seksuelle forhold mellom menn i Norge 1940–1945. *Historisk tidsskrift*, 94(3), 455–485.